

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь — бакалавр

На тему: **«ЦЕРКВА В СУСПІЛЬСТВІ: УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ»**

Виконав студент 4-го року навчання

Спеціальності

052 Політологія

Маркович Лук'ян Костянтинович

Керівник - Гарань О.В.

Доктор історичних наук, професор

Рецензент _____

Бакалаврська робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« » _____ 20 ____ р.

Київ - 2025 р.

Зміст

Зміст.....	2
Вступ.....	3
Розділ 1: Теоретичний та історичний виміри дослідження.....	8
1.1. Теоретичні витоки та вибір випадку.....	8
1.2. Історичні передумови національного характеру українського греко-католицизму	11
Розділ 2: УГКЦ як “агент” у розбудові громадянського суспільства на Євромайдані та після нього.....	18
2.1 Церква на Майдані.....	18
2.2. Взаємодія УГКЦ з громадянським суспільством після Революції Гідності	26
2.2.1. М’який вплив церкви	29
Розділ 3: Позиції УГКЦ в сучасному українському суспільстві	35
3.1. Позиції УГКЦ у трикутнику “держава-суспільство-церква” впродовж 2014-2022 років	37
3.1.1. УГКЦ на Сході та Півдні України	42
3.2. УГКЦ під час повномасштабної російсько-української війни ...	46
Висновки.....	49
Використані джерела	52

Вступ

XX-XXI століття стали такими, що поставили під сумнів роль і вплив церкви у світі. З одного боку, остаточне відокремлення церкви від держави в західних демократіях позбавило першу можливість прямо впливати на формування державних політик, з іншого — поступовий занепад релігійності в суспільствах підважив вагу й авторитет церкви. Тим не менше, “кінець церкви” (за мотивами “кінця історії” Ф. Фукуями) не настав — навпаки, ціла плеяда дослідників (П. Бергер, Х. Казанова, Г. Дейві та інші) пропонує тезу про те, що сучасним трендом є скоріше десекуляризація — повернення релігією своїх позицій у суспільстві, хоч, можливо, і в інших формах.

Варто зауважити, однак, що в дедалі більш фрагментованій, анархічній системі міжнародного порядку менш актуальним стає намагання віднайти глобальні тренди, як це було в кінці XX - на поч. XXI століть. Таким чином, у світі можуть одночасно співіснувати дві, а то й більше протилежних тенденцій, як-от демократизація та зростання авторитаризму, або секуляризація й десекуляризація. Це вимагає від дослідників ретельнішого аналізу окремих випадків й утримання від поспішних узагальнень.

Актуальність теми дослідження. Україну в релігійному плані можна сміливо назвати не лише окремим, а й особливим випадком. Розпад Радянського союзу призвів до релігійного відродження в публічній сфері: з республіки, де дозволялося одне віросповідання (російське православ'я), Україна швидко стала справді поліконфесійною державою. Її релігійний ландшафт збагатився відродженням українським православ'ям, греко-католицизмом, низкою протестантських церков та іншими релігіями. У свою чергу, це сприяло збільшенню впливу церкви, яка користується

стабільно високою довірою суспільства в незалежній Україні. “Побічним ефектом” тут можна назвати суттєвий рівень кореляції між церковною ідентифікацією та політичними розмежуваннями в українському суспільстві впродовж 1991-2014 рр., коли, наприклад, євроатлантичні, націонал-демократичні настрої великою мірою асоціювалися з так званими традиційними національними церквами України (УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ), а проросійські — радше з домінуючою кількісно УПЦ МП. На жаль, це неодмінно призводило до взаємної політичної стигматизації, а в деяких випадках навіть до інструменталізації релігії задля досягнення політичних цілей.

2013-2014 рр. з цієї перспективи стали дійсно поворотною точкою як для суспільства, так і для його релігійних організацій. Революція Гідності стала не тільки надважливою подією геополітичного масштабу, а й виявом безпрецедентної (принаймні в українській історії) єдності та залученості українських церков в суспільні процеси. Зважаючи на подальші події “двоетапної” російсько-української війни, цивілізаційний вибір, виборотий українцями на Євромайдані, набуває дедалі більшої ваги. Релігійним свідченням цього стало об’єднання українського православ’я в єдину Православну церкву України (ПЦУ) і отримання нею Томосу про автокефалію у 2019 році.

У цьому контексті менш помітною й гіпотетично недооціненою залишається роль Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Як церкву, що превалює лише в одному регіоні України - Галичині, її впродовж 1991-2014 за кількісним показником взагалі можна було назвати “регіональною”. Тим не менше, УГКЦ вже впродовж цього періоду встигла заявити про себе як про активного актора громадянського суспільства та про амбітного гравця на “національному релігійному ринку”. Що важливо, УГКЦ сама позиціонує себе як яскраво виражена

національна церква, що зумовлено її особливою історією в контексті геополітичному, ба навіть цивілізаційному.

Суспільно-політичні події в Україні, які почалися з Революції Гідності, можуть якнайкраще підсвітити еклезіастичні та національно-громадянські аспірації УГКЦ як інституції, що чітко ідентифікує себе з європоцентричним національним проектом і бере активну участь у його практичному втіленні. Отже, актуальність обраної теми визначається, перш за все, практичними процесами, а крім того — можливою недооцінкою ролі УГКЦ в українському суспільстві й низьким рівнем академічного опрацювання загалом. Результати цього дослідження можуть, з одного боку, бути цінним доповненням до наявних універсальних теоретичних та емпіричних розробок, а з іншого — вказувати на винятковий випадок, що суттєво виділяється з правил.

Мета дослідження: концептуалізувати діяльність Української греко-католицької церкви впродовж 2013-2024 у суспільно-політичному вимірі.

Для виконання цієї мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. Помістити випадок УГКЦ у ширший теоретичний контекст наявних розробок у галузі соціології релігії, окреслити його особливості;
2. Окреслити головні риси попереднього (до 2014 р.) розвитку УГКЦ як національної церкви на основі деяких релігієзнавчих та політологічних концепцій;
3. Виявити роль УГКЦ у Революції Гідності як важливій події для подальшого церковного та суспільно-політичного розвитку в Україні;
4. Встановити характер взаємодії УГКЦ та її представників із громадянським суспільством упродовж 2014-2022 рр.;

5. Визначити, як кількісно та якісно змінювалися позиції УГКЦ впродовж 2014-2022 рр. за напрямками державно-церковних відносин і розширення на Схід і Південь України;
6. Розкрити соціальну роль УГКЦ під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну;

Об’єктом дослідження є церква як соціальний інститут у сучасному українському суспільстві.

Предметом дослідження є трансформація ролі та діяльності Української греко-католицької церкви після Революції Гідності у контексті суспільно-політичних змін в Україні.

Методи і методологія дослідження: головним методом цього дослідження є кейс-стаді. Такий вибір зумовлений, перш за все, потенційною унікальністю випадку, а також можливістю достатньо глибоко та комплексно дослідити дану тему, притому відштовхуючись від деяких існуючих загальніших теорій, концепцій та емпірики.

Проте кейс-стаді тут є таким собі “мета-методом”, який використовує цілу низку інших методів для збору емпіричних даних. Таким чином, у рамках даного дослідження було проведено 5 експертних напівструктурованих інтерв’ю: 4 - з представниками духовенства УГКЦ і 1 - з працівником Українського католицького університету (УКУ). Ще одним самостійним емпіричним (уже кількісним) методом було анкетування, проведене серед студентів та випускників УКУ на тему релігійності, національного та громадського досвіду для виявлення ефективності використання УГКЦ освітніх інституцій у вихованні молоді. Крім того, можна сказати також про використання методу

неструктурованого спостереження завдяки тривалому перебуванню дослідника в природному середовищі об'єкта дослідження.

Іншими складовими емпіричного кейс-стаді в цьому дослідженні є контент-аналіз церковних документів, офіційних заяв та риторики представників духовенства, релігієзнавців та інших дотичних осіб (особливо в контексті Революції Гідності), аналіз новинних ресурсів та веб-сторінок УГКЦ. Також присутні історичний та інституційний метод: перший використовується для дослідження історичних передумов випадку та встановлення хронологічної послідовності в його межах, другий — для аналізу церкви як інституту, її структури та функцій.

Хронологічні межі дослідження обмежені Революцією Гідності (2013-2014 рр.) включно, як поворотною точкою для українського суспільства та церков та періодом після неї і донині. Однак перший розділ присвячено, зокрема, історичним передумовам.

Теоретико-концептуальна база дослідження відштовхується від традиції в галузі соціології релігії, що спрямована на вивчення зв'язку між культурою та цінностями, започаткованої Максом Вебером і продовжуваної проектом World Value Research. Використовуються розробки українських релігієзнавців (А. Колодного, Л. Филипович та інших) зокрема у сфері визначення поняття національної церкви та інших концепцій. Для інтерпретації певних деяких емпіричних даних використовується декілька концепцій із політологічних теорій: концепція “зіткнення цивілізацій” С. Гантінгтона, деякі концепції суспільно-політичних рухів (С. Тарроу, Ч. Тіллі), аналіз політичного міфу тощо.

Структура та обсяг дослідження. Робота складається з вступу, 3 розділів, 8 підрозділів, висновків і бібліографії. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи - 62 сторінки.

Розділ 1: Теоретичний та історичний виміри дослідження

1.1. Теоретичні витоки та вибір випадку

Культурна мапа світу Інглехарта-Вельцеля віднаходить певний рівень кореляції між “культурною приналежністю” країни та її знаходженням на двовимірній шкалі за показниками *цінності виживання—цінності самовираження & традиційні—світсько-раціональні цінності*. “Культурні зони” на цій мапі представлені здебільшого релігійними ідентичностями: Україна тут належить до зони “православних” (*The Inglehart-Welzel World Cultural Map, 2023*). Це масштабне лонгітудне дослідження в рамках проекту World Value Research великою мірою продовжує аксіологічний¹ напрямок у галузі соціології релігії, що на початках цієї науки досліджувався, зокрема, М. Вебером та Е. Дюркгаймом. Цікаво, що Україна за роки своєї незалежності на цій мапі змістилася на одній осі в бік традиційних цінностей (що, зокрема, включають важливість релігії), а на іншій — у бік цінностей самовираження. Ці зміни можна спробувати пояснити, з одного боку, розпадом СРСР і утисками в ньому релігії, а з іншого — соціально-економічним поступом України порівняно з початком 90-х років.

Проте в цій карті, очевидно, використовується певне усереднення при розміщенні країн в “монолітні” культурні зони, адже майже в кожній країні співіснують різні конфесії та релігії. Попри приналежність до [здебільшого] православних країн на цій мапі, Україна насправді є поліконфесійною державою. Так, більшість її громадян ідентифікує себе з православ’ям (*Центр Разумкова, 2024*), проте а) в Україні існує наразі принаймні дві гілки православ’я; б) спостерігаються значні територіальні відмінності в частці різних релігій у різних регіонах. Власне, Українська

¹ Такий, що стосується дослідження цінностей

греко-католицька церква (далі - УГКЦ) — одна і єдина релігійна організація, що кількісно домінує тільки в одному історико-географічному регіоні України - Галичині (*Демократичні ініціативи, 2015*). Специфікою цієї церкви є те, що її за культурною, чи радше обрядовою ознакою теж можна віднести до православ'я (*Мороз, 2013*), однак принаймні еkleзіастично вона зберігає єдність із католицьким світом, від чого і назва. Саме тому УГКЦ зачисляють до групи т. зв. Східних католицьких церков, які історично та обрядово виділяються на фоні решти католиків і серед яких УГКЦ є однією з найбільших². Тож явище греко-католицизму ускладнює інтерпретацію релігійного чинника культурної мапи світу Інґлехарта-Вельцеля, навіть не будучи на ній представленим.

В історії є чимало прикладів того, як георелігійні відмінності в межах однієї країни впливали на відносний розвиток окремих регіонів. Класичним прикладом є відмінності між протестантською Північчю та католицьким Півднем Німеччини, які описував М. Вебер, демонструючи, як специфіка протестантської етики повпливала на більш пожвавлений соціально-економічний розвиток Півночі на фоні Півдня (*Weber, 1905/2002*). Серед інших, уже сучасніших випадків можна відзначити відмінності в розвитку між здебільшого православними чи католицькими державами на Балканах або мусульмансько-християнський поділ у Нігерії. У всіх цих випадках використовується гіпотеза, що релігія має значний або вирішальний вплив на розвиток спільнот — в основному, соціально-економічний, проте також політичний, культурний тощо.

Інша частина літератури пропонує, можливо, більш явну в багатьох випадках гіпотезу про те, що релігійна ідентичність доволі часто є невід'ємною або навіть життєво важливою для національної. Проте тут уже радше йде мова про релігійно монолітні національні спільноти, а не

² Принаймні донедавна була найбільшою, однак, можливо, була випереджена Сиро-Малабарською католицькою церквою, яка діє здебільшого на території Індії.

країни, у яких спостерігаються суттєві внутрішні регіональні відмінності. Так, наприклад, конфесійний чинник є ключовим у національній ідентичності північних ірландців (“юніоністів”-протестантів) та ірландців (“націоналістів”-католиків); самі громадяни відзначають важливість релігії як частини національної ідентичності в цілій низці мусульманських країн, Філіппінах, Кенії, Південній Африці, Ізраїлі, Польщі (*Silver et.al., 2025*).

Однією з гіпотез, яку продовжує це дослідження, є така, що греко-католицька церква в Україні відіграла важливу, якщо не ключову роль у збереженні української ідентичності історично. Якщо ця гіпотеза є вірною, то, фактично, кейс греко-католицької церкви поєднує в собі обидві з описаних вище моделей: поки ця церква була обмежена східним кордоном Австро-Угорської імперії, її роль полягала в збереженні національної ідентичності українців Галичини, а коли цей кордон стерся, конфесійна відмінність Галичини стала важливим “предиктором” інших відмінностей цього регіону на фоні цілої України — хоч не соціально-економічних, як у класичній теорії Вебера, а радше суспільно-політичних (електоральна поведінка, громадянська активність тощо).

Проте наявність такої гіпотези містить і дослідницькі ризики. По-перше, тут варто уникати т. зв. *підтверджувального упередження* (англ. *confirmation bias*). Велика частина літератури на тему УГКЦ, включно з її суспільною роллю, виходить із середовища науковців, що мають певний зв’язок з цієї церквою. Хоча це не означає автоматичного упередження, для більш цілісної картини рекомендується брати до уваги і літературу інших авторів. По-друге, дослідники відзначають, що історично національний характер греко-католицької церкви не був, за словами О. Турія, “внутрішньою особливістю цієї церкви” (*Мороз, 2013*). Радше, це стало можливим завдяки певним обставинам на тих землях (Галичина), де ця церква існувала впродовж XVIII-XX століть — а саме: 1) міжетнічне тертя українців (русинів) і поляків; 2) відносно (особливо відносно

Російської імперії) ліберальний політичний режим, що дозволяв функціонування цієї церкви. Крім цього, хоча греко-католицьке духовенство на початках національного відродження поставало як “будителі”, надалі ця роль поступово була передана світським організаціям. У сучасності це викликає питання в контексті секуляризації: наскільки важливим є релігійний чинник у національно-політичних особливостях тієї ж Галичини зараз? На це запитання можна спробувати відповісти за допомогою порівняння деяких даних (наприклад, поєднання параметрів важливості релігії та національної чи громадянської свідомості) серед таких груп: греко-католиків та решти населення Галичини або греко-католиків Галичини та греко-католиків в інших регіонах (що складніше через малочисельність УГКЦ поза Галичиною).

Однак, якщо релігійний чинник у національно-політичному викликає сумніви, то навпаки це працює доволі однозначно: УГКЦ, разом із Православною церквою України (ПЦУ), майже беззаперечно в науковому дискурсі претендують на епітет церкви національної. У наступному підрозділі буде розглянуто поняття національної церкви, підстави найменування УГКЦ такою історично та впродовж незалежності України, а також інші концептуальні рамки цього дослідження.

1.2. Історичні передумови національного характеру українського греко-католицизму

У загальнонауковому масштабі існує декілька версій того, за якими критеріями визначати національну церкву. Серед них важливими є або визначення такої церкви суто як носія національної ідентичності, або як церкви, що використовує у своєму служінні національну мову, або інше — як інституції, що здійснює свою діяльність на території певної

національної держави, зберігаючи при тому певну історичну тяглість із цією територією. Проте важливо, що в українському інтелектуальному дискурсі, здається, існує консенсус якщо не щодо всіх критеріїв визначення, то принаймні щодо того, які церкви в Україні можна називати національними (*Ishchuk & Sagan, 2020*). Ще до Революції Гідності та значних змін, яких зазнало українське православ'я опісля, провідний український релігієзнавець А. Колодний (1999) зараховував до національних церков України такі організації: УПЦ КП, УАПЦ (що стали “кістяком” майбутньої ПЦУ), УГКЦ, а також, наприклад, Українську Лютеранську Церкву. Отже, у цьому списку немає УПЦ МП, яка довгий час принаймні чисельно домінувала в Україні. Відсутність її можна прив'язати до відразу кількох критеріїв, що пропонуються А. Колодним, згідно з яким національна церква “є носієм національної ідеї — незалежності держави, просуває розвиток і збереження нашої національної культури, особливо української мови, представлена в різних релігійних центрах та інституціях, включно з центром її юрисдикції, що знаходиться в нашій суверенній державі” (*Ishchuk & Sahan, 2020, ст. 52-53*).

Для цього дослідження важливо, однак, що УГКЦ відповідає фактично всім заданим критеріям: ця церква існує на теренах сучасної України вже впродовж кількох століть (хоч і з перервою у зв'язку з фактичною радянською забороною впродовж 1945-1989), використовує українську мову в богослужіннях, має центр юрисдикції в Києві³ і, що найважливіше, є явним, якщо не найбільшим виразником “українськості”.

Дещо більш відповідним цілям цього дослідження, аніж згадане А. Колодним поняття “національної ідеї”, є термін “національний проект”. Національний проект — це концепція, яка, безперечно, містить у собі ідею, проте є скоріше чимось конкретнішим, а отже, більш змінним. Тоді

³ Тут напрошується заперечення, адже УГКЦ знаходиться в сопричасті зі Святим Престолом у Римі, однак сопричаста не тотожне з поняттям центру юрисдикції, тим паче УГКЦ є церквою “*sui iuris*” - з лат. “свого права”.

релігійні організації України можна розглядати як суб'єктів (співтворців) сучасного українського національного проєкту, чия роль різко зросла, коли цей проєкт “народжувався” в ході Революції Гідності. Таким чином, можна говорити про певну констеляцію релігійних організацій в межах національного проєкту, яка визначається їхньою залученістю, чисельністю, впливовістю тощо у, але також і *поза* його межами.

Українська греко-католицька церква володіє довгою і послужною традицією обстоювання національних ідеалів, адвокації української культури, мови та інших національних цінностей в Україні та за її межами, хоча такий її “імідж” сформувався остаточно лише у XIX-XX століттях. По-перше, унія виявилася вдалим рішенням у контексті збереження етнічної ідентичності українців у часи, коли ця ідентичність максимально корелювала з релігійною приналежністю. Пізніше, у період українського національного відродження на Галичині, ця “консервована” ідентичність політизувалася у формі першого українського національного проєкту — саме під проводом духовенства УГКЦ (Турій, 2012). Середина XIX століття позначилась для греко-католицької церкви пошуком власної геополітичної ідентичності: зокрема, популярності набирала рух москвофілів. Однак цей рух поступився україноцентричному рухові наприкінці XIX - на початку XX століття, коли провідну роль в українському національному рухові на Галичині відігравав митрополит А. Шептицьким, чий приклад зокрема соціального підприємництва буде таким собі архетипом для подальшого наслідування в греко-католицькій традиції. Митрополит А. Шептицький займав також пізніше активну позицію в політичній модерації націоналістичного руху, що дозволяє говорити про греко-католицьку церкву як національну, але не націоналістичну, якою її, як ми побачимо, намагаються зобразити російські пропагандисти. Радянська влада, окупувавши всю територію сучасної України, фактично забороняє греко-католицьку церкву, що

посилає її в 45-річне підпілля. 1989 року ця церква відновлює свою діяльність.

За час від відродження УГКЦ з 1989 до 2014 р. дослідниця Н. Шліхта виділяє такі риси в її розвитку: географічне поширення церкви на територію всієї України, включно з Кримом; свідомі зусилля лідерів УГКЦ, спрямовані на перетворення її з “церкви галичан” в українську національну церкву; [не втілена в реальність] амбіція отримати статус патріархату від Святого Престолу. У суспільному вимірі варто відзначити, що впродовж років незалежності УГКЦ також намагалася позиціонувати себе як впливового представника українського народу перед владою, захисника української культури і мови, а також громадянських цінностей (*Shlikhta, 2016*). Як важливі кроки, зроблені церквою для досягнення наведених вище цілей, варто відзначити особливо ті, що пов’язані зі зміною її статусу, або, як це формулюється в церковному дискурсі, “поверненням до стану, який існував до поділу” (*УГКЦ, 2023*): перенесення осідку глави УГКЦ до Києва у 2005 р. і, як наслідок, набуття главою УГКЦ титулу “Верховного архієпископа Києво-Галицького” (*УГКЦ, 2023*). Крім цього, було створено екзархати⁴ на Сході та Півдні (2002-2003), що співвідноситься з метою поширення УГКЦ на всю територію України, а в 2011 р. рішенням Синоду УГКЦ було створено три нові митрополії⁵, що трактувалося і лідерством церкви, і дослідниками як спроба набути більшої суб’єктності в контексті міжконфесійної конкуренції за історичну спадщину Київської церкви (*Українська правда, 2011*).

У суспільно-політичному вимірі роль УГКЦ як такого собі фасилітатора трансформаційних процесів уже в сучасному українському

⁴ Екзархат — церковна адміністративно-територіальна одиниця, що створюється за межами митрополії (головної території юрисдикції церкви).

⁵ Львівську, Івано-Франківську та Тернопільсько-Зборівську

суспільстві почала формуватися ще тоді, коли сама церква виборювала своє право на існування наприкінці 1980-х. Публічні маніфестації в рамках боротьби за відновлення УГКЦ, як-от багатотисячна хода у Львові 17 вересня 1989 року (*Мельник, 2014*), передували подібним акціям світського характеру й, імовірно, стали прикладом для організаторів останніх. Дослідник історії церкви Ю. Ганущак доходить висновку, що “УГКЦ [та УАПЦ], вміло використавши демократичні засоби, зуміли долучитися до розпаду СРСР” (*Ганущак, 2021, ст. 65*). Пізніше, “закріпившись” на Галичині впродовж 1990-х, можна сказати, що церква, уже у ХХІ столітті, почала активно реагувати на суспільно-політичні події національного масштабу. А. Бабинський відзначає відмінність позиції УГКЦ від інших церков (які під тиском влади, “засудили протести”) під час кампанії “Україна без Кучми” у 2001 р. (*Бабинський, 2018, ст. 137*). Помаранчева революція засвідчила перші ознаки формування в Україні широкого кластеру церков і релігійних організацій, які солідаризуються з прагненнями громадянського суспільства, і, на противагу, частини церков, які схильні піддаватися політичній інструменталізації та “вепонізації”. Приналежність УГКЦ до першої категорії була постійною та послідовною і виявлялася, зокрема, в особних та спільних з іншими церквами, зверненнях до народу з приводу виборів, суспільної ситуації тощо. З одного боку, така позиція підкреслювала політичну незаангажованість УГКЦ та багатьох інших церков (УПЦ КП, УАПЦ, протестантських церков, а також представників деяких інших релігій), натомість підкреслюючи відповідність їхніх дій принципу справедливості; з іншого — вказувала на безальтернативність солідаризації з тією частиною суспільства, яка прагнула політичних змін й інтенсивнішого зближення з Заходом.

Саме цей період характеризується загостренням в Україні міжцивілізаційного протистояння не лише в політичній, але й у багатьох

інших сферах, де релігія посідає далеко не останнє місце. Згідно зі знаковою концепцією С. Гантінгтона, Україна знаходиться на зіткненні двох цивілізацій — Західної та Православної (*Huntington, 1997*). Таке позначення, хоч і вельми умовно, але відразу демонструє релігійну складову міжцивілізаційного протистояння. Концептуально для даного дослідження важливо, що греко-католицизм як явище, власне, і сформувався на зламі якщо не цивілізаційних, то культурно-політичних протиріч, увібравши в себе здебільшого православний обряд, підпорядковуючись притому Святому Престолу в Римі. Водночас у такому вимірі УГКЦ принаймні в XX-XXI століттях (адже до цього серед духовенства різною мірою могли спостерігатися такі тенденції, як москвофільство або “восточництво” (*Велика Українська Енциклопедія, n.d.*)) постає як церква, що самоідентифікується з Заходом, і, як наслідок, пізніше залучена саме в “євроатлантичний національний проект”. Прикладом цього є звернення глави УГКЦ Мирослава (Любачівського) до Верховної Ради ще до розпаду СРСР, де він наголошував на приналежності Української держави до європейської громади (*Ганущак, 2021, ст. 63*).

Ідентифікація УГКЦ з Заходом була і залишається також практикою противників її поширення — а саме, в основному (але не тільки), представників або “адептів” російського православ’я, у тому числі в Україні. Проте в їхній риториці ця церква виступає скоріше як об’єкт західного (католицького) впливу в контексті масштабніших георелігійних або геополітичних процесів. Це позначається, зокрема, на термінології, яку вже історично використовують для позначення греко-католиків її противники. Наприклад, у час перебування УГКЦ в підпіллі впродовж 1946-1989 рр. в радянських документах з’являлась така назва, як “агенти Ватикану”; крім того, греко-католиків називали “фашистами”; раніше, у XIX ст. — “упорствующие *униаты*” (*Шліхта, 2018*). У релігійному

дискурсі з боку представників РПЦ використовуються звинувачення в таких негативних з точки зору церкви феноменах, як *(етно)філетизм* (превалювання національного над еклезіологічним) (Ishchuk & Sagan, 2020, ст. 45-46) і *прозелітизм* (намагання навернути у свою віру вірних іншого підпорядкування) (Радіо Свобода, 2005) (Лебідь, 2005). У науковому дискурсі з'являється навіть критика УГКЦ через нібито її прихильність до праворадикального націоналізму, русофобію і невідповідність амбіцій (наприклад, перенесення осідку в Київ) історії та власним масштабам (Senyk, 2002, ст. 319).

Звернення до критики УГКЦ з боку її противників необхідне не через намагання знайти в ньому хоч якусь долю істини, а тому, що ця критика, часто попри свою ненауковість, може використовувати доволі перспективну аналітичну лінзу. Хоча негативна термінологія на адресу УГКЦ з боку, наприклад, РПЦ є грубим перебільшенням і, скоріш за все, навмисним, використовувані терміни все ж можна спробувати “перекласти” на нейтральнішу мову: таким чином, “етнофілетизм” можна перекласти як національний характер церкви, “прозелітизм” — як її прагнення (що присутнє в більшості релігійних організацій) до розширення, “агентство” і “упорство” — послідовне відстоювання прозахідних прагнень українського народу. Озброєння вже самими цими трьома аспектами може виявитися плідним у дослідженні цієї церкви.

Завданням цієї роботи не є розгляд підставності яких-небудь звинувачень на адресу УГКЦ, хоча варто зауважити, що вони добре вписуються в російську політичну міфологію, особливо про несуб'єктність українців або “забруднення” України західним впливом (“неканонічність, *раскольничество* уніатизму”). Крім того, будь-які факти географічного чи символічного поширення УГКЦ сприймаються російською пропагандою як “галіцизація (огаличанення) України”, що теж є доволі цікавою концепцією для критичного аналізу.

Розділ 2: УГКЦ як “агент” у розбудові громадянського суспільства на Євромайдані та після нього

Слово “агент”, попри очевидно негативну конотацію в розумінні російського нарративу (де йде мова про УГКЦ як, наприклад “агента Ватикану”), насправді у своєму широкому значенні є нейтральним. Так, Кембриджський словник визначає англійське ‘agent’ як *того або те, що діє, продукує певну зміну*⁶, а ‘agency’ — як *здатність діяти або обирати, яку дію вчинити*⁷, термін, що доволі часто вживається в політології, зокрема стосовно суспільно-політичних рухів⁸. Нейтральний погляд на УГКЦ і церкву загалом саме крізь цю призму дає можливість оцінити її в тому числі спільні з громадянським суспільством інтереси, цінності тощо.

Співвідношення понять “церква” і “громадянське суспільство” розглядається на початку підрозділу 2.2, а в наступному пропонується аналіз участі церкви під час подій Революції Гідності.

2.1 Церква на Майдані

Політична ситуація в Україні в другій половині 2013 - на початку 2014 років, яка, перш за все, визначалася відмовою керівництва держави від євроінтеграційного курсу, призвела до того, що на передній план суспільно-політичного життя країни зуміли вийти нові актори, серед яких церква як соціальна інституція стала однією з найпомітніших. Справа в тому, що і до того церква стабільно користувалася одним із найвищих рівнів довіри в суспільстві (*Демократичні ініціативи, 2013*), проте її роль

⁶ Cambridge Dictionary. Agent — Meaning <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/agent>

⁷ Cambridge Dictionary. Agency — Meaning. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/agency>

⁸ В українській мові значення цього слова є близьким до значення слова “суб’єктність”

у суспільно-політичних подіях, навіть таких важливих, як Помаранчева революція, була скоріше епізодичною і не настільки консолідованою. Порівнюючи роль церкви в Помаранчевій революції та Революції Гідності, один із священнослужителів в інтерв'ю висловив думку, що “християнство на Євромайдані проявилось набагато яскравіше”, адже “помаранчевий [Майдан] був більше політичною акцією, тоді як Євромайдан — більше духовною” (Маркович, 2025).

Дійсно, встановлення співвідношення між політичним, або геополітичним, що під певним кутом (особливо церковним) можна розглядати навіть як профанне, і цивілізаційним, духовним (як ідеальне, сакральне) під час подій в Україні листопада 2013-лютого 2014 є важливою складовою їх розуміння. Власне, ця проблема відображається в питаннях щодо самої назви подій та їхньої класифікації: по-перше, існують три найбільш уживані назви — “Євромайдан”, “Майдан” і “Революція Гідності”; по-друге, питанням є те, чи дійсно можна називати події революцією. Відповідь на ці питання не є завданням цього дослідження, проте для базового розуміння пропонується встановити, що: поняття *Євромайдан* хронологічно окреслює початкову фазу протестів, коли їхня головна вимога була геополітична — повернення до євроінтеграції; *Майдан* — вочевидь, скоріше просторове поняття, що може застосовуватися до всього періоду подій і, як побачимо, має певне сакральне навантаження; *Революція Гідності* — значно ширше поняття, яке охоплює два попередні й може залежно від дискурсу окреслювати чи-то вузький період 01.12.2013 - кінця лютого 2014, чи-то — у своїй сакральній конотації — навіть не мати крайньої дати завершення (Киридон, 2015). Варто зауважити, однак, що ці поняття не є взаємно антагоністичними, доповнюють одне одного й можуть іноді використовуватися взаємозамінно.

Відповідь на класифікаційне питання — “чи була Революція Гідності дійсно революцією?” — не буде надана в цій роботі, проте, на думку автора, зважаючи на історичну знаковість події, зокрема в контексті проблематики цієї роботи, вона може бути такою названа. По-перше, Революція Гідності (як події зими 2013-2014 рр.) загалом мала далекосяжний вплив на геополітичну долю України та цілого східноєвропейського регіону, який ми відчуваємо і досі. По-друге, у контексті дослідження: у перспективі релігійний ландшафт України і номінально, і, в першу чергу, якісно зазнав значних змін — з очевидного, іде мова про екзлезіастичні зміни в українському православ’ї 2018-2019 рр., але також про те, як змінилися “самопочуття” та роль релігійних організацій відносно держави та суспільства і, навпаки, суспільства і, особливо, держави - відносно релігії, що і є предметом цієї роботи на прикладі УГКЦ.

На важливості ролі Майдану та релігії в ньому сходяться як українські науковці-релігієзнавці, так і, що цікаво, представники ворожої цим подіям (про)російської псевдонаукової традиції. Різниця полягає в тому, що перші підходять до вивчення Майдану як до феномену, який об’єднав різні групи населення в єдине громадянське суспільство в боротьбі за базові, але важко виборювані суспільні блага, тоді як останні намагаються *профанувати* Майдан, редукуючи його до суто (гео)політичного й ззовні керованого процесу. Цікаво також, що в даному дискурсі УГКЦ постає як вельми впливовий суспільний актор, якого “необхідно розглядати як один із важелів встановлення діалогу з націоналістами” (Васильев, *n.d.*, ст. 54). У цьому контексті виникає важливе етичне застереження: чи варто взагалі розглядати роль окремих акторів під час Революції Гідності, тим самим намагаючись деконструвати позитивний міф про згуртованість і єдність Майдану? Адже навіть у науковому релігієзнавчому дискурсі спроби соціального

деконструювання Майдану виглядають не дуже продуктивно. Крім цього, один із священнослужителів, що був присутній на Майдані, в інтерв'ю сказав, що “говорити конфесійно” в цьому випадку не став би. Це свідчить про певне злиття релігієзнавчих і богословських позицій. Зважаючи на цю традицію, “церква” в цьому підрозділі розглядається холістично - як збірне поняття різних релігійних організацій, у тому числі навіть нехристиянських (Филипович & Горкуша, 2016). Проте основна увага все ж приділяється риториці й подіям, пов'язаним із УГКЦ.

Для більш повного розуміння участі церкви на Майдані, варто розуміти деякі передумови, що полягали в якості державно-церковних відносин до нього. У час президентства В. Януковича ці відносини характеризувалися такими важливими рисами, як фаворитизм УПЦ МП при збереженні державою формальної нейтральності, дистанціювання влади від так званих національних церков (УПЦ КП, УГКЦ та інших) (PISU, 2011; PISU, 2012). Конкретно для УГКЦ період 2010-2013 років у відносинах з владою визначався в кращому випадку ігноруванням її главою держави та його прибічниками (Радіо Свобода, 2010), у гіршому — прихованим тиском, наприклад, через підтримку низкою політиків догмалізму — сектантського руху, який вийшов з УГКЦ і протиставляв себе їй (Бабинський, 2018, ст. 137). Пізніше глава УГКЦ Святослав заявляв, що “кожна зустріч ВРЦіРО з Януковичом була своєрідним протистоянням”, де “кожен сміливий факт незгоди міг викликати тиск або конкретні кроки” (Espresso.TV, 2019). Така риторика свідчить про певне невдоволення більшістю церков тим станом державно-церковних відносин, що існував за президентства В. Януковича.

Передумови участі церкви на Майдані можна спробувати пояснити за допомогою деяких концепцій теорії суспільно-політичних рухів (Гомза, 2018). Таким чином, у контексті особливо УГКЦ (але інших релігійних організацій теж) можна говорити про певний рівень *відносної депривації*

— і часової, і порівняльної. У часовому розрізі ця депривація полягала у відмінностях між станом відносин із державою за часів В. Ющенка і В. Януковича. У порівняльному — іде мова про неоднорідне ставлення влади до різних церков, про яке неодноразово висловлювався глава УГКЦ. Проте самої відносної депривації не було би достатньо: по-перше, церква сама по собі не є суспільно-політичним рухом; по-друге, тиск влади на церкву на момент початку протестів навряд чи був критичним. Так, лідери УГКЦ неодноразово висловлювали свою солідарність із протестувальниками (*Інформаційний ресурс УГКЦ, 2013a, 2013b*), проте, як відзначив один із священнослужителів в інтерв'ю, “початково, до спроби розгону навіть священників не хотіли там бачити” (Маркович, 2025).

Те як репресії, застосовані владою на Майдані 30 листопада 2013 року, повпливали на подальші події, можна вважати хрестоматійним прикладом *зворотнього ефекту*: уже 1 грудня на всеукраїнському віче з'явилися 500 тис. - 1 млн. людей (*Музей Революції Гідності, n.d.*). Література підтверджує гіпотезу, що насильство було прорахунком влади і що воно призвело до значно ширшої мобілізації (Onuch & Sasse, 2016). Очевидно, це змінило акценти Євромайдану до значно глибших питань, що, у свою чергу, дозволило церквам пропонувати *фреймінг* протестів, що полягав у відстоюванні вже духовних, а не лише (гео)політичних цінностей. Після засудження побиття студентів 30 листопада Український католицький університет звернувся до інших університетів, церков і релігійних організацій України з закликом проголосити протест і стати на захист молоді (Филипович & Горкуша, 2014, ст. 229). 1 грудня символічною стала промова на Майдані кардинала Любомира Гузара за ініціативи групи “Першого грудня”. Глава УГКЦ Святослав у перші дні грудня заявляв про відкритість храмів Києва для потребуючих, закликав вірних мирно “висловлювати позицію на Майдані” й вітав священників і семінаристів, які приїхали на Майдан (Филипович & Горкуша, 2014, ст.

235-236). 5 грудня на Майдані почав діяти міжконфесійний молитовний намет, а також наметова капличка УГКЦ біля стели Незалежності, де служив отець Михайло Димид, якого прозвали одним із капеланів Майдану (УГКЦ, 2024). Щоденною стала практика міжконфесійної молитви з головної сцени, яка ставала інтенсивнішою вночі й за словами деяких учасників відігравала ключову роль у критичні моменти, такі як спроба зачистки Майдану в ніч з 10 на 11 грудня (Didula, 2014). Тож можна сказати, що церква виконувала і *мобілізаційну* функцію — і зовнішньо: мотивуючи до участі; і внутрішньо: підтримуючи учасників духовно.

У кількісному розрізі за певними даними УГКЦ була другою найпредставленішою церквою на Майдані після УПЦ КП (25% і 33% опитаних відповідно ідентифікували себе з цими церквами) (Onuch & Sasse, 2016, *ст.* 32). З одного боку, це демонструє, що частка вірних УГКЦ на Майдані була значно більшою, ніж їхня частка в українському суспільстві (~ 5%) (Центр Разумкова, 2024); з іншого — що принаймні кількісно ця категорія була в меншості. Тим не менше, це вписується в загальне перепредставлення на Майдані регіонів Заходу та Центру й недопредставлення Сходу та Півдня України.

Важливість участі УГКЦ в Революції Гідності можна оцінити враховуючи спроби її противників дискредитувати чи навіть репресувати цю церкву. На початку грудня в Інтернеті з'явилося відео палкої промови крайньо-правого характеру священника УГКЦ М. Арсенича нібито на Майдані, яке керівництво церкви було змушене засудити. Однак згодом виявилося, що це відео насправді датується 2010 роком (PISU, 2013). Масштабнішою подією став лист Міністерства культури до УГКЦ, що був отриманий нею на Святвечір, 6 січня 2014 року, і містив прямі погрози її

ліквідації (*Український Тиждень*, 2014)⁹. Відповідь глави УГКЦ була однозначною: “*ми не соромимось своєї присутності на Майдані і будемо залишатись там,*” — заявив Блаженніший Святослав (*Филипович & Горкуша*, 2014, ст. 335). Цю відповідь підтримали і лідери інших церков, присутніх на Майдані. Експерти, у свою чергу, оцінювали лист як юридично недолугий, і такий, що навряд чи втілиться в реальність (*Филипович & Горкуша*, 2014, ст. 335-376). Більше того, можна сказати, що в цьому випадку знову [натяк на] репресії державою обернувся їй боком. Це можна пояснити тим, що на момент отримання УГКЦ листа склалася певна **структура політичних можливостей**, яка дозволяла церкві відповісти саме таким чином. Структура ця полягала в 1) наявності доволі міцного альянсу з іншими релігійними організаціями та політичною опозицією; 2) медійності та резонансності подій; 3) стабільно високому авторитеті в суспільстві церкви як такої, а також, великою мірою як наслідок, порожньості погроз влади.

УГКЦ разом з іншими релігійними організаціями України послідовно засуджувала будь-які прояви насильства на Майдані. Тим не менше, ближче до ескалації протестів у публічному дискурсі почала обговорюватися обґрунтованість насильницьких репертуарів незгоди як опору й самозахисту: зокрема, Любомир Гузар заявляв, що “*народ має право збройно боронитися, коли влада вживає надмірну силу*” (*Филипович & Горкуша*, 2014, ст. 325). Попри такі теоретичні обґрунтування, після перших смертей на Майдані, що сталися 22 січня, лідери УГКЦ заклика́ли всі сторони протистояння зупинити кровопролиття, при цьому й надалі висловлюючи солідарність із тими хто “*виявляє громадянську й духовну зрілість*”, виходячи на Майдан (*Филипович & Горкуша*, 2014, ст. 511-512). Примітно, що ця позиція не змінилася і під час останнього загострення подій 19-22 лютого. Звісно, не можна ототожнювати офіційну позицію

⁹ Що цікаво, не було аналогічного листа до УПЦ КП.

церкви з думкою всього духовенства, проте можна сказати, що ця позиція точно впливала на поведінку священників, навіть тих, що знаходилися у вирі революційних подій.

У проповідях і рефлексіях представників священників, які були присутні на Майдані, знаходимо приклади богословського *фреймінгу* подій. Проповіді на Майдані о. Михайла Димида, який очолював літургії на головній сцені та в каплиці біля стели Незалежності, є виявом сакралізації Майдану та його учасників у боротьбі між добром і злом. Т. Калениченко відзначає, що важливе місце в цих проповідях посідали також проблеми ставлення до противників Майдану (які називалися *“вдовицями, яких варто “перевіряти”*) і євангелізації та навернення *“заблудших овець”* — уже самих учасників Євромайдану, які, однак, не релігійні (Калениченко, 2015). О. Василь Рудейко у статті *“Літургійний вимір Майдану”* пояснює інші богословські сенси в контексті Євромайдану, такі як стовпництво (до якого прирівнює стояння учасників революції у прямому й переносному значенні) та літургія (дія учасників революції), а також наводить цікаві візуальні паралелі між простором Майдану та храмом (Рудейко, n.d.). Таке висвітлення подій Революції Гідності свідчить про 1) їхню важливість і сакральність з точки зору представників духовенства УГКЦ; 2) наявність у цієї церкви унікального етосу в рамках загального релігійного дискурсу про Майдан.

Проте не варто розділяти богословську та громадянську сакралізацію Революції Гідності, щонайменше через складність у розділенні релігійного й світського на Майдані. Так, у деяких джерелах відзначається певне незадоволення деяких учасників надмірною релігійністю Майдану, проте це лише підтверджує такий його характер. У свою чергу, релігієзнавці знаходять на Майдані появу нового феномену — т. зв. *“Громадянської церкви”*, яка вийшла за рамки конфесійного й інтегрувала в себе національні та громадянські ідеали (Филипович & Горкуша, 2014, ст. 647).

Висловлюється також гіпотеза, що релігійні організації, які увійшли в цей проект, матимуть більший вплив на формування майбутнього України. Цю гіпотезу буде перевірено в наступних (під)розділах стосовно УГКЦ.

2.2. Взаємодія УГКЦ з громадянським суспільством після Революції Гідності

Випадок Революції Гідності є прикладом успішного влиття церкви в громадянське суспільство. Про те, що УГКЦ є його невід’ємною частиною заявляв її Глава ще під час тих подій (*PICU, 2014*). Крім того, в спеціальному інтерв’ю отець Андрій Зелінський висловив думку, що *“церква Христова - це громадянське суспільство, люди, яких об’єднує певна система цінностей”* (*Маркович, 2025*). Виводячи гіпотези з випадку Майдану, можемо припустити, що практичним критерієм приналежності церкви до громадянського суспільства є її залученість в суспільні процеси в критично важливі моменти. Українське законодавство теж фактично зараховує релігійні організації до інститутів громадянського суспільства. Проте, очевидно, що поняття “церкви” та “громадянського суспільства” не можуть бути тотожними, тож у науковому дискурсі виявляється потреба в певній їх диференціації. Попри структурну подібність до громадських організацій (ГО), релігійні організації вирізняються практикуванням т. зв. “релігійної дії”, що не належить до зовсім раціональних категорій, якими оперують ГО (*Kruip, 2007, ст. 32*). З соціологічної точки зору Е. Дюркайма церквою є “моральна спільнота, що об’єднує всіх тих хто дотримується вірувань і практик [певної релігії]” (*Durkheim, 1912, ст.39-44*). Визначення церкви в першу чергу як спільноти робить її, звісно, близькою до поняття громадянського суспільства, адже, з одного боку, якщо не вона сама, то її члени зазвичай належать і до низки інших

спільнот, у тому числі громад(ян)ських, а з іншого (рідше) — церкву й саму можна розглядати як певне “суспільство”, що складається з ієрархії та підпорядкованих їй організацій.

О. Андрій Зелінський, в інтерв'ю характеризуючи церковно-суспільні відносини в Україні під час Революції Гідності, використав словосполучення “*церква з народом*”, яке описує традицію “київської церковної спадщини” (Маркович, 2025). Формальне завершення Революції Гідності, однак, могло дещо знизити рівень можливостей для інтеграції церкви в суспільні процеси, а з іншого боку, розділити релігійне й національно-громадянське — фактори, що злилися на Майдані. Певний рівень суспільної демобілізації, навіть при позитивному підсумку протестів (яким у випадку Революції Гідності можна назвати зміну режиму й повернення на євроінтеграційний шлях), є нормальним етапом у протестних циклах. Звісно, ускладненням у випадку України 2014 року був початок російської агресії, проте хоча ці події нерозривно пов’язані, не можна стверджувати, що українське суспільство було тим самим чином мобілізованим, зважаючи ще й на специфіку відмінностей між внутрішнім виявом незгоди та зовнішньою війною. Проявом деякої внутрішньополітичної кризи згодом стає зростання суспільного незадоволення поступом і якістю реформ. У цьому контексті риторика про незавершеність і продовження Революції Гідності стає важливим інструментом мобілізації суспільства з боку лідерів церкви.

Цікавою емпіричною перспективою є оцінка новопосталого громадянського суспільства в Україні та його організацій крізь ціннісну призму Революції Гідності. Участь церкви у творенні цих організацій таким чином можна розглядати у світлі її функції як гаранта (або агента) реалізації ідеалів Майдану. УГКЦ як церква з розвинутою соціальною доктриною та значним громадянським досвідом тут може похвалитися чи

не найрозвинутішою мережею як організацій у власній юрисдикції, так і зв'язків з близькими собі “союзницькими” інституціями.

Важливим досягненням церкви у відносинах з державою на початку війни на Сході України стала інституціоналізація на державному рівні капеланської служби в силах оборони України. Неформальне капеланство УГКЦ та інших церков на Майдані, безперечно, послужило поштовхом для формалізації цього інституту під час війни. Крім того, капеланський рух існував та інституціоналізувався в межах самої УГКЦ ще до 2014 року, що позначилося на провідній ролі цієї церкви під час його легалізації та активній участі греко-католицького духовенства в організації патріотичних заходів, спрямованих на підтримку військових, а також безпосередньому служінні на Сході України (*Хотинська, n.d., ст. 136*). Станом на 2020 рік серед 90 укомплектованих посад штатних капеланів в ЗСУ УГКЦ була другою за кількістю службовців (20) після ПЦУ (59). О. Андрій Зелінський, який був першим військовим капеланом при штабі АТО, відзначає, що інститут капеланства є “*проявом феномену, коли конфесії не розділяють українців*”, що можна назвати продовженням традиції Революції Гідності (*Маркович, 2025*).

Іншим проявом інституційної спроможності УГКЦ відповісти на суспільні виклики, спричинені війною на Сході України, була і залишається реалізація харитативних (благодійних) проектів через організацію “Карітас України”, що входить до однойменної міжнародної католицької мережі. Одним із основних напрямків діяльності “Карітас” в Україні після 2014 року було надання гуманітарної допомоги у зв'язку з конфліктом на Сході. Про те, наскільки зросли фінансові потреби організації свідчить порівняння надходжень: якщо в 2013 році вони склали приблизно 1 300 000 €, то у 2014 — ~ 2 800 000 €, а в 2015 — аж ~ 13 700 000 € (*Карітас України, n.d.*). Хоча “Карітас” сама по собі не є релігійною

організацією, та її діяльність, безперечно, сприяє формуванню позитивного іміджу УГКЦ, з якою “Карітас” афілійована.

2.2.1. М’який вплив церкви

Вище було коротко описано, як УГКЦ на практиці здійснює соціальне служіння в громадському секторі. Але є ще одна ніша публічної сфери, де ця церква зайняла вельми активні позиції — освіта. Католицизм, в принципі, славиться сильною освітньою традицією, що започаткувалася ще в Середньовіччі. У відповідь на питання про причини важливості освіти в католицькій традиції представник УКУ в інтерв’ю пояснив це прагненням церкви просвітлювати, доносити правду та протидіяти фейкам, яка склалася через певні історичні, культурні обставини (більшою мірою, ніж етичні) (Маркович, 2025). Звісно, це міркування ідеалістичне, а з позиції підходу раціонального вибору можна висловити гіпотезу, що мотивацією церкви тут скоріше є прагнення здійснювати контроль над освітою як альтернативною сферою для “м’якого впливу”. Поняття “м’яка сила” було винайдене Джозефом Наєм, який дав йому таке визначення: *“здатність отримати бажане через приваблення, а не примус чи плату (які є прерогативою протилежного поняття “твердої сили” — автор)”* (Nye, 2004). Проте застосування м’якої сили церквою в освіті теж викликає питання, адже існує гіпотеза, що з підвищенням рівня освіти зменшується релігійність. У цій ситуації для збереження католицького духу вищих навчальних закладів, на думку Д. Гефта, необхідно аби ці інституції розвивали активні форми католицького інтелектуального життя, підтримували реальні але достатньо автономні відносини з католицькою церквою як такою і виховували майбутніх лідерів цих інституцій (Heft, 2021, *ст. 91*).

Однак важливо пам'ятати, що УГКЦ відрізняється від більшості католицької церкви своїм національним характером. Саме тому навіть якщо не рівноцінною, то принаймні другою за важливістю метою в освіті для цієї церкви є, поряд з християнським, *громадянсько-національне* виховання молоді. Український католицький університет (УКУ) бачить своєю місією *“цілісний розвиток людини та підготовку лідерів, які творитимуть майбутнє держави”*. Глава УГКЦ, який також є Верховним канцлером УКУ називає університет *“ядром трансформації і сили української нації”*. Поруч із цим, частиною візії УКУ є *“сучасна християнська пропозиція для людини 21 ст.”*, яка включає, зокрема, сімейні цінності, співпрацю з УГКЦ, євангелізацію (УКУ, *n.d.*). Ця візія втілюється університетом через такі “м'які” політики, як, наприклад, обов'язкове проходження формаційної програми студентами, які обирають проживати в колегіумі (гуртожитку) УКУ, або обов'язковий вибір навчальних дисциплін з категорії під назвою “Бог і я”. Найважливішою, згідно з концепцією Дж. Ная, є саме *привабливість* м'якої сили, і можна сказати, що УКУ цією рисою володіє як один із найпрестижніших вищих навчальних закладів України з сучасною інфраструктурою. Варто підсумувати, що університет зберігає свій католицький дух, втілюючи вище розглянуті поради Дж. Гефта. УКУ можна назвати спробою УГКЦ вийти за межі свого “традиційного” середовища — хоч, звісно, не фізично, а абстрактно, адже університет знаходиться в місті Львові.

Іншим питанням є ефективність таких політик університету. Для відповіді на нього в рамках цього дослідження було проведено опитування (у формі онлайн-анкетування) серед студентів і випускників УКУ на тему особистого релігійного, національного та громадського досвіду. На жаль, обмеженість вибірки (45) не дає можливості генералізувати результати опитування, проте отримані дані все ж можуть дозволити виявити певні тенденції й закономірності. В одному з питань (діаграма 2.2.1)

респондентам було запропоновано обрати фактори, які, на їхню думку, повпливали на зміну (якщо така відбулася) рівня їхньої релігійності до та після навчання в УКУ: на першому місці — “дорослішання, зміни в поглядах або в особистому житті” (53,3%), на другому — “навчання в УКУ, формаційна програма” (35,6%), для третини рівень релігійності не змінився. Такі дані свідчать, що навчання в УКУ все ж, мабуть, впливає на релігійну поведінку значної кількості студентів. Цікаво також, що відповідь “навчання в УКУ, формаційна програма” щодо аналогічних питань про зміну в національній та громадсько орієнтованій активності обрали відповідно 31,1% і 46,7% респондентів (Маркович, 2025).

Діаграма 2.2.1

Виходячи за межі безпосередньо структур УГКЦ, можемо спробувати оцінити її взаємодію з іншими освітніми чи молодіжними організаціями. Серед партнерств чи не найбільш інституціоналізованою виглядає співпраця УГКЦ з національною скаутською організацією “Пласт”. Відносини греко-католицької церкви з “Пластом” тривають уже понад сто років, фактично з моменту зародження останнього в 1911 році. Історично

вони визначалися значною підтримкою національного скаутського руху з боку церкви, особливо митрополитом А. Шептицьким (*Перун, 2012*). Цікаво, що долі УГКЦ і “Пласту” схожі, адже останній було засновано на Галичині, коли церква також була обмежена східним кордоном габсбурзької імперії; обидві організації зазнавали заборон упродовж польсько-радянської доби і, врешті, обидві відновили свою діяльність перед здобуттям Україною незалежності. Відповідно, схожими є і ті можливості й виклики, які постали перед УГКЦ і “Пластом” у зв’язку зі здобуттям Україною незалежності, зокрема щодо розширення на території, де ці організації або довго, або взагалі не були присутніми.

У 2017 році УГКЦ і “Пласт” підписали меморандум про співпрацю, згідно з яким церква мала б уже формально долучатися до створення та підтримки пластових осередків (*PICU, 2017*). Проте саме подібність траєкторій УГКЦ і “Пласту” може створювати деякі обмеження у взаємовигідному зростанні цих організацій за межі наявних середовищ. З одного боку, сучасним викликом для “Пласту” є співвідношення національного/релігійного та універсального/світського у його філософії. З іншого — зміщення в бік другого означатиме певну секуляризацію скаутської організації та її відкріплення від церкви. Крім того, в проведених інтерв’ю священнослужителі УГКЦ зі Сходу та Півдня України вказували на проблематичність розвитку “Пласту” через церкву у зв’язку з а) невикоріненістю “Пласту” в цих регіонах; б) реформуванням його осередків та слабкою комунікацією з церквою. Цікаво, що один зі священників навіть розповів про спробу формування такого собі “свого [автономного] Пласту” при своїй релігійній громаді, що, знову висловлюючись мовою суспільно-політичних рухів, може свідчити про певну *дифузцію* або *мімесис* стратегій і тактик.

Проте, звісно, це не скасовує усталеності “традиційного союзу” між двома інституціями. Важливо, що поширеним тут є т. зв. *перехресне*

членство, тобто приналежність до спільноти “Пласту” й УГКЦ водночас — навіть і особливо (!) на рівні ієрархів церкви. Зокрема, членом “Пласту” був колишній глава УГКЦ кардинал Л. Гузар, активним членом є також митрополит Філадельфійський і президент УКУ владика Борис (Гудзяк).

Перехресні членства та повторюваність зв’язків у соціальній базі українського греко-католицизму потребують подальшого дослідження — можливо, з точки зору теорії соціальних мереж. Та очевидно, ці риси створюють і обмеження для розширення, дифузії цих середовищ. Звісно, це середовище далеке від герметичності, але за умови прагнення до розширення існує потреба в певній соціальній інновації, яка би відповідала критерію привабливості. Альтернативними спробами представників церкви, її пастви — свідомо чи ні — розширити соціальний вплив - у першу чергу, громадянсько-національний - можна назвати цілу низку ініціатив, які з’явилися у відповідь на суспільні запити та виклики після Революції Гідності. Серед них варто виділити такі організації, як Українська академія лідерства (УАЛ), “Будуємо Україну разом” (БУР), “Вільний простір”. УАЛ — це організація, що створила інтенсивну десятимісячну програму неформальної освіти для молоді з метою формування лідерів для “глибинної трансформації українського суспільства” (УАЛ, *n.d.*). Співзасновником і творцем філософії УАЛу є військовий капелан, радник глави УГКЦ зі стратегії комунікації отець Андрій Зелінський. БУР та “Вільний простір” — організації, засновані представниками родини Дідул, яку видання *Ukrainer* називає “родиною соціальних проєктів” (Ukrainer, 2019). Дідули мають тісний зв’язок з УГКЦ та володіють перехресними членствами в УКУ, “Пласт”, УАЛ та власних ініціативах. БУР — це волонтерська громадська організація, що зародилася у відповідь на житлові потреби постраждалих у війні на Сході України у 2014 році. “Вільний простір” — мережа колівінгів (співмешкання) для молоді, де важливим елементом є активне співжиття

на основі цінностей *Бог-Гідність-Солідарність* (*Вільний Простір, n.d.*). Усі ці організації посилаються на Революцію Гідності як “референтну точку” свого створення. Вони є прикладами доволі успішного соціального підприємництва представників “традиційної бази” УГКЦ, вплив якого, однак, виходить за її межі — у тому числі на інші регіони України.

Такий формат взаємодії з громадянським суспільством дійсно можна назвати “агентним”, адже він 1) унаочнює позицію представників церкви та людей, які себе з нею ідентифікують, як активних соціальних діячів; 2) демонструє, що ці люди є носіями певних цінностей — громадянських, національних чи релігійних — які вони втілюють у проектах. Ця модель нагадує спосіб соціальної діяльності УГКЦ за часів митрополита А. Шептицького, коли церква делегувала частину ініціатив громадянському суспільству, притому залишаючись залученою в ці процеси.

Розділ 3: Позиції УГКЦ в сучасному українському суспільстві

Оцінивши більшою мірою зовнішню і - під певним кутом зору - альтруїстичну¹⁰ діяльність церкви в її громадянському, національному, благодійному, освітньому виявах, ми не можемо оминати питання щодо внутрішньої трансформації УГКЦ впродовж 2014-2024 рр: яким чином за цей час змінилися *позиції* церкви як, у першу чергу, релігійної організації, і як події Революції Гідності, залученість у них та подальша активна громадська залученість УГКЦ повпливала на ці позиції?

Під “позиціями” у цьому дослідженні мається на увазі збірне поняття, що включає в себе якісний і кількісний стан церкви, її роль у взаємодії та співвідношенні з державою/іншими релігійними організаціями і, зрештою, суспільством, що було описано в попередньому розділі. Меншою мірою, хоча також, це поняття стосується більш притаманного йому значення в англійській мові, що позначає “точку зору”, яка у випадку церкви формалізується в доктринах, офіційних та неофіційних висловленнях її ієрархів. Отже, якщо в попередньому розділі поняття “церква” розглядалося великою мірою як спільнота, то для цього - важливим є розуміння церкви як ієрархії, що має власну суб’єктність, впізнавану ідентичність, інституційні інтереси та погляди.

За умови секуляризації викликом для церкви може бути поєднання своїх ролей як релігійної та соціальної інституції, що для релігії може загрожувати, з одного боку, малою популярністю при соціальній замкнутості, а, з іншого — секуляризацією самої релігії через інтеграцію світських практик і елементів. Емпіричні дослідження в деяких країнах Європи засвідчують певну втрату церквами своєї традиційної ідентичності у зв’язку з таким собі “підлаштуванням” під модерні запити суспільств

¹⁰ Хоча слово “альтруїстичний” тут може бути насправді не зовсім доречним, адже воно передбачає відсутність очікуваної користі, тоді як підходом цього дослідження є радше теорія раціонального вибору

(Vähäkangas, 2021). В Україні традиційно високою є довіра до церкви, на дещо нижчому рівні — визнання морального авторитету цієї інституції (Центр Разумкова, 2024). Проте сам факт високого рівня довіри до церкви як публічної інституції, звісно, ще не означає високого рівня релігійності, — в теорії, можливий крайній варіант, коли церква залишається інституцією з позитивною репутацією, однак втрачає позиції у своїй релігійній значимості.

Але тут варто зауважити, що теорія секуляризації насправді не знаходить підтвердження в українських реаліях. Динаміка рівня релігійності в Україні, який можна зафіксувати за такими параметрами, як відвідування служінь або релігійна самоідентифікація, не відповідає секуляризаційній моделі, у якій цей рівень мав би стабільно падати при модернізації суспільства. Скоріше, історія незалежної України містить декілька подій цивілізаційної важливості, які змінювали парадигму релігійності — починаючи від розвалу СРСР і релігійної лібералізації до Революції Гідності, яка тісно пов'язала церкву з громадянським суспільством. Подальші важливі події — створення ПЦУ як підкреслення запиту на національний, чи навіть національно-безпековий характер релігії, пандемія Covid-19, що змусила церкви шукати себе між власною традиційною роллю та світськими вимогами держави, і, звичайно, російсько-українська війна, яка актуалізувала безпековий, національний і міжнародний чинники релігії, а також створила важку гуманітарну кризу, що може підсвітити соціально-харитативну діяльність церков.

3.1. Позиції УГКЦ у трикутнику “держава-суспільство-церква” впродовж 2014-2022 років

Кількісні показники навряд чи можуть продемонструвати значні флюктуації в позиціях УГКЦ. За показником конфесійної самоідентифікації УГКЦ залишається найстабільнішою релігійною організацією в Україні, чия “монолітна база” є регіон Галичини (*Брік, 2023*). Частка тих, хто ідентифікує себе з греко-католицизмом упродовж 2014-2021 не змінювалася в межах статистичної похибки, перебуваючи в діапазоні 5,7-8,8% (*Центр Разумкова, 2024, ст. 32*). Після початку повномасштабної російсько-української війни ця частка зросла до 11,9%, що можна пояснити втратою Україною людей на територіях, де УГКЦ майже не була присутня, — це певною мірою збільшує її відносну вагу на підконтрольній Україні території. Інший важливий показник — кількісний стан мережі релігійних організацій (громад, монастирів, навчальних закладів тощо) - тут можна зафіксувати незначне, але поступове прибільшення. Якщо станом на 2016 УГКЦ налічувала 3366 релігійних організацій, то в 2023 — 3519 (*ПІСУ, n.d.*). На Інтерактивній карті УГКЦ можна побачити, що велика кількість її громад за межами Галичини була заснована або розбудована вже після 2014 року (*Інтерактивна карта УГКЦ, n.d.*). Попри це, ця кількість є вельми скромною: УГКЦ залишається релігійною меншиною в абсолютній більшості регіонів України. Тому в підрозділі 3.1.1. буде проаналізовано *якісний* стан громад на Сході та Півдні України на основі проведених інтерв'ю з місцевими священнослужителями.

Проте варто зауважити, що стрімке зростання будь-якої релігійної організації в умовах сучасності — завдання доволі амбітне, і той факт, що УГКЦ демонструє позитивну інкрементальну динаміку вже робить її

винятковою на фоні інших конфесій — особливо, православ'я — самоідентифікація з яким повільно падає (*Центр Разумкова, 2024, ст. 32*). Цікавішими, можливо, є дані, що відображають настрої тих, хто ідентифікує себе з УГКЦ. По-перше, серед її прихожан значно вищі показники реальної, а не номінальної релігійності, ніж у більшості інших конфесій. Так, у 2024 році серед тих, хто ідентифікували себе з УГКЦ 91,7% заявили, що відвідує релігійні служби, зібрання, тоді як у ПЦУ — 64,5%, УПЦ (МП) — 75%. Членство в певній релігійній громаді відзначили в УГКЦ 57,7%, ПЦУ — 30,3%, УПЦ (МП) — 50%. Цікаво, що в цьому аспекті показники УГКЦ ближчі з УПЦ (МП), ніж ПЦУ, що може вказувати на вищий рівень публічної релігійності тих, хто ідентифікували себе з цими двома церквами, коли самоідентифікація з ПЦУ є - гіпотетично - більшою мірою номінальною і національно забарвленою (*Kalenychenko et. al., n.d.*). Крім того, у 2016 серед тих, хто ідентифікував себе з УГКЦ, більше на фоні інших конфесій вважали (скоріше) важливою політику (45,4% проти 22,7% в УПЦ (МП) і 29,9% в тоді ще УПЦ (КП)), громадську активність (65,4% проти 45,4% і 58,9% відповідно), релігію як “один із важливих засобів відродження нац. свідомості” (94,7% проти 74,3% і 79,4%), значно менше вважали релігію “мало пристосованою до потреб сучасної людини” (11,5% проти 26% і 30%), значно більше погоджувалися, що “вивчення релігії має стати обов’язковим предметом у школах” (40,5% проти 20,4% і 23,2%) (*Центр Разумкова, 2016*). Разом ці дані узгоджуються з фактором “християнського націоналізму”, який зі США запозичили українські дослідники й виявили, що послідовники УГКЦ виявляють вищий його рівень (*Брік, 2023*). Це викликає потребу в детальнішому дослідженні явища греко-католицизму, наприклад, у межах культурної мапи Інґлехарта-Вельцеля.

Однак вище зазначені кількісні дані виявляють скоріше іманентні, відносно статичні риси українського греко-католицизму, тоді як

предметом цієї роботи є радше трансформація ролі та діяльності УГКЦ з зосередженням на суспільних і владних відносинах. У контексті відносин церкви з державою цікавим способом відслідкування інтенсивності таких взаємин може бути кількість зустрічей між відповідними лідерами. На основі пошуку на Інформаційному ресурсі УГКЦ та загальних пошукових системах в Інтернеті вдалося визначити такі дані: якщо за президентства В. Януковича не було жодної особистої зустрічі між Головою УГКЦ й головою держави, лише в межах ВРЦіРО, то з президентом Порошенком було проведено принаймні 3 такі зустрічі, із президентом Зеленським до 24.02.2022 — принаймні 2. Попри те, що цей метод, очевидно, не говорить нічого про зміст зустрічей, він усе ж може свідчити про динаміку державно-церковних відносин, і в цьому випадку відображає їх зміну для УГКЦ з ворожості/ігнорування до нормалізації/визнання.

У цьому контексті рішення УГКЦ ще в 2000-х перенести осідок глави церкви до столиці України - Києва - можна оцінити як стратегічно правильне, адже таким чином було зруйновано обмеження статусу УГКЦ як “галицької церкви”. Після 2014 року виникли можливості для тіснішої взаємодії з державою завдяки активній соціальній, громадянській та національній позиції церкви, яка тепер великою мірою збігалася з позиціями політичного керівництва держави. Звісно, акценти в цьому діалозі були різними за президентства П. Порошенка та В. Зеленського, хоча в основному з боку держави, а не церкви. Якщо підхід першого до сфери релігії був більш залученим, і характеризувався - особливо наприкінці президентського терміну - асиметричними відносинами з різними церквами у зв’язку з прагненням здобути Томос про автокефалію для новоствореної ПЦУ (але притому відносини з УГКЦ можна охарактеризувати як партнерські й позитивні), то В. Зеленський - принаймні на початку своєї каденції - волів дещо віддалитися від релігійних питань, зберігаючи нейтралітет відносно трьох найбільших

церков (ПЦУ, УПЦ(МП), УГКЦ), що, як можна проаналізувати, змінилося після 24.02.2022. У центрі уваги церкви в цих відносинах стабільно залишалися гуманітарні питання, пов'язані з війною чи пандемією, а також дипломатичні — зокрема, у намаганні пролобіювати перед президентами запрошення до України Папи Римського (*Інформаційний ресурс УГКЦ, 2015*).

Проривною подією на українському релігійному ландшафті стало об'єднання раніше не визнаних вселенсько окремих українських церков (УПЦ КП, УАПЦ) та невеликої частини духовенства УПЦ МП в єдину Православну церкву України (ПЦУ) та отримання нею Томосу про автокефалію у 2018-2019 рр. Цей процес мав неабияке історичне значення й був наполегливо підтримуваний українською владою в особі президента Порошенка. Ця подія поставила важливі питання для УГКЦ, особливо в контексті її ідентичності та подальшого єкуменічного діалогу. Зокрема, через побоювання частини духовенства, що поява повноправної української православної церкви понесе за собою втрати позицій греко-католиками, глава УГКЦ отримав запевнення від президента Порошенка, що жодного примусу до конфесійного православ'я не буде (*Інформаційний ресурс УГКЦ, 2018*). Справді, період завершення президентства П. Порошенка, що характеризувався наполегливою національно-культурною політикою, міг, хоч короткотривало і маргінально, усе ж бути сприйнятий як такий, що рухає Україну до національно-авторитарного типу державно-церковних відносин, у яких би превалювала одна православна церква.

Проте загальне сприйняття УГКЦ цієї події було, звісно, позитивним. Подальші відносини двох церков спочатку вирізнялися певною напруженістю. Ця напруженість була пов'язана з єкуменічними позиціями кожної з них, підкріпленими, очевидно, відносною вагою ПЦУ та УГКЦ в суспільстві й деякими іншими факторами. Для УГКЦ важливою є концепція “Київської церкви”, яка позначає вихід усіх трьох тепер церков

візантійського обряду в Україні (ПЦУ, УГКЦ, УПЦ МП) із єдиного начала - Володимирового хрещення, тим самим роблячи ці три ієрархії номіально рівними в потенційному діалозі. Проблематичною для православних однак є позиція УГКЦ щодо відновлення єдності на засадах сопричастя з Римом, адже на їхню думку такий екуменічний діалог може мати місце лише на вселенському рівні, тому перспективнішими звучать ідеї практично-змістовного, а не ієрархічного зближення (*Олександр (Драбинко), 2021*). Загалом, можна припустити, що в даному процесі УГКЦ як менша, але досвідченіша церква прагне демонструвати лідерство задля досягнення якісно рівніших позицій з ПЦУ, проте остання — частково через деякі вселенські прагнення (як-от бути визнаною більшою кількістю помісних церков) — виглядає консервативнішою.

Незважаючи на певні початкові труднощі у порозумінні, ПЦУ та УГКЦ по духу можна вважати найближчими великими церквами в Україні. Подією, що засвідчила це, стала пандемія Covid-19. На відміну від УПЦ (МП), яка фактично протиставляла себе державі, ПЦУ та УГКЦ впродовж карантину стали скоріше її партнерами — і здебільшого дотримувалися обмежень. Предстоятель ПЦУ Епіфаній закликав до вакцинації, а глава УГКЦ Святослав сам вакцинувався публічно, тоді як риторика голови УПЦ (МП) Онуфрія залишалася вельми неоднозначною (*Радіо Свобода, 2021; LB.ua, 2021*). Можна сказати, що для релігійних організацій пандемія стала випробуванням їхньої гнучкості між релігійним ригоризмом¹¹ та інтеграцією (у т.ч. у своє вчення) секуляризованих елементів, таких як дотримання світських законів. З політичної точки зору, для керівництва держави за президентства В. Зеленського це могло бути першим свідченням того, які церкви є до неї прихильнішими.

¹¹ Тобто безкомпромісністю, опираючись на суто релігійні догми

3.1.1. УГКЦ на Сході та Півдні України

Особливості конфесійної ідентичності УГКЦ доречно розглядати в теоретичній парадигмі релігійної економіки, яка підкреслює важливість таких концепцій, як попит і пропозиція, раціональний вибір у застосунку до т. зв. “релігійного ринку”. Доречність такого підходу зумовлена тим, що “релігійний ринок” в Україні загалом є вельми плюралістичним і конкурентним, а після 2014 року й втрати УПЦ МП принаймні політичної монополії — і поготів. Якщо розглядати конфесійну ідентичність УГКЦ як частину пропозиції цієї церкви вірянам, то назагал можна охарактеризувати її як таку, що відповідає вимогам часу (*Недавня, 2021, ст. 194*), а отже і запитам вірян, у тому числі потенційних. О. Недавня відзначає схильність вірян УГКЦ цікавитися радше “базовими чи тематичними катехезами” (як-от підготовка до вінчання, яка, до речі, на практиці часто відсутня в православній церкві), а також “злободенними проблемами” (*Недавня, 193*). Крім того, ця церква здебільшого “пропонує” мирянам “коротшу літургію, актуальну проповідь і [навіть подекуди] - “неканонічний” спів (світський, із використанням інструментів)” (*Недавня, 197*). Це свідчить про модернізацію та раціоналізацію греко-католицької ідентичності, що виділяється на фоні консервативного православ'я (у т. ч. ПЦУ, яка лише починає свій шлях) і, попри практичну літургійну тотожність з останнім, інтегрує елементи, притаманні не лише західному католицизму, але й протестантизму (наприклад, присутність окремих харизматичних віянь), що можна назвати таким собі “міжконфесійним мімезисом”.

Дані тенденції викликають особливий інтерес у контексті прагнення УГКЦ створювати нові громади на т. зв. Великій Україні. Ще колишній глава церкви Л. Гузар обґрунтовував таке прагнення присутністю там “за дивним Божим промислом” вірних УГКЦ (*Блаженніший Любомир, 2008*).

Дійсно, як було підтверджено в інтерв'ю зі священниками в цих регіонах, нові громади створюються там переважно навколо вихідців із Галичини або їх нащадків, які не повністю втратили свою національну чи конфесійну ідентичність. Проте це не виключає, звичайно, можливості явища неофітизму, тобто привернення “автохтонів” у цих регіонах, що в російській парадигмі неодмінно гіперболізується як агресивний прозелітизм із націоналістичним забарвленням¹².

Усупереч ворожому російському фреймінгу, міжконфесійну конкуренцію на теренах Сходу та Півдня можна скоріше вдало описати англійським словозлиттям з економічної сфери **coopetition** (cooperation + competition), і в цьому великою мірою вбачається наслідування тієї взаємодії, що була присутня на Майдані. З одного боку, різні церкви дійсно можна розглядати як раціональних акторів, що, безперечно, зацікавлені у власному зростанні. Та з іншого, абсолютизація утилітарного підходу однією церквою може загрожувати їй ізоляцією та стигматизацією¹³. Як наслідок, з'являється потреба в кооперації, не кажучи вже про те, що різні церкви в принципі функціонують на спільних основоположних принципах, що відрізняє їх від прибуткоорієнтованих організацій. Так, священники в інтерв'ю взагалі відкидали слово “конкуренція” стосовно опису міжцерковних відносин. В одному з випадків відзначалося функціонування міжконфесійної ради (фактично - місцевий аналог ВРЦіРО), навіть коли місто потрапило під окупацію. Як позитивні характеризувалися відносини з протестантськими, римо-католицькими церквами, радше нейтральні — з ПЦУ, скоріше негативні чи відсутні — УПЦ МП; проте ці дані не є репрезентативними і можуть різнитися залежно від громади (Маркович. 2025).

¹² Проте на відміну від домайданних часів з цієї точки зору вже не може бути зупинений.

¹³ Що великою мірою бачимо у випадку з УПЦ МП

Особливості конфесійної ідентичності УГКЦ та її взаємини з іншими церквами на теренах Великої України зумовлені ще й специфікою місцевого середовища, яке О. Недавнія в порівнянні з Заходом України описує як “значно більш поліконфесійне,...секуляризоване й уражене всіма “родимими плямами” радянського менталітету” (*Недавнія, 2003*). Дійсно, населення Сходу та Півдня України є значною мірою нерелігійним, що робить церкви такими собі “релігійними оазами” в “атеїстичному степу” й суттєво відрізняє ці регіони від Заходу, де торт між церквами сильніше через меншу кількість потенційних вірних, за яких можна позмагатися. Згрубша оцінюючи відвідуваність недільних літургій по всіх церквах, один зі священників нарахував, що в місті з населенням у 20-30 тисяч, де він служить, на недільних літургіях загалом збирається в кращому разі тисяча людей. Такі приблизні дані навіть не збігаються зі статистикою, згідно з якою на Сході та Півдні щонеділі на службах збирається 15-20% населення (тоді як на Заході - 40%) (*Разумкова, 42*).

У цьому контексті один із служителів УГКЦ відзначав присутність більшої свободи у творенні власної парафії, пояснюючи це меншим розміром структурної одиниці церкви (екзархату) і, як наслідок, більш безпосередньою комунікацією з іншими священнослужителями, ніж це є на тій же Галичині. Відповідно, церкви потенційно можуть мати і далекосяжніший, більш творчий вплив на громаду, особливо в соціальному аспекті. Це, у свою чергу, вимагає вельми проактивної позиції від священника. Прикладом такого священника-соціального підприємця є отець Петро Креніцький, який до окупації у 2022 році служив у Мелітополі. Походженням зі Словаччини, о. Петро зумів розбудувати церковну громаду з активним соціальним служінням (крім самої парафії - спільноти чоловіків, “матерів у молитві”, людей з інвалідністю, Пласту; численні активності благодійного та національного характеру), мотивуючи свою діяльність так: “важливо, щоб хоча б церква

була осередком позитиву” (Ukrainer, 2020). Отже, можна відзначити ще одну функцію, яку церква вбачає за свою відповідальність, — **цивілізаційну** - тут радше в соціальному значенні цього слова.

Проте ця “цивілізаційна місія” УГКЦ на південно-східних теренах полягає і в національному елементі. Один зі священників висловив позицію, що *“одна зі складових служіння церкви на цих теренах — розвивати патріотизм серед дітей”* у зв’язку з слабкістю такого виховання в інших сферах. Більше того, було відзначено, що національному вихованню іноді (у межах, наприклад, дитячих таборів) може надаватися більший наголос, аніж катехизації (Маркович, 2025). Чимось це нагадує схильність до “неформальної євангелізації”, особливо притаманної протестантським громадам, — однак тут “неформальним” стає не проповідництво, а саме національне виховання. Це суголосно з гіпотезою про те, що своєю місією УГКЦ вбачає навернення не лише в християнство, але й в українство.

Ще один аспект — взаємодія з місцевою владою. Однією з російських міфологем є те, що українська влада начебто пожвавлено сприяє просуванню національних церков (ПЦУ, УГКЦ), утискаючи УПЦ МП. Проте така теза не знаходить підтвердження — принаймні в емпіричному дослідженні УГКЦ на місцевому рівні. Один із священників описував відносини з місцевою владою як фактично відсутні, а в гіршому разі - несприятливі (Маркович, 2025). Це відповідає загальноукраїнському тренду, за яким релігійні організації, які в певному регіоні становлять меншість, схильні перебувати в гірших умовах — зокрема через недотримання майнових прав, труднощі з реєстрацією, упереджене ставлення тощо (Пивоварова et. al., 2022).

3.2. УГКЦ під час повномасштабної російсько-української війни

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року є відносно недавньою подією, що робить неможливими остаточні висновки щодо релігійної ситуації в Україні на цьому етапі. Проте можливо вивести деякі проміжні результати. По-перше, нагальність безпекових і націєтворчих питань призвела до того, що за деякими параметрами досі найбільша релігійна організація в Україні — УПЦ МП — втратила свої позиції ще більше, навіть не стільки кількісно, скільки статусно — як інституція, що займала важливі святині національного значення (Києво-Печерська Лавра) і володіла певним (хоч і значно меншим, ніж до 2014 року) політичним капіталом. По-друге, з іншого боку, відбулося чергове утвердження традиційних національних церков та інших релігійних організацій як партнерів української держави, її представників на міжнародній арені (що особливо доречно для УГКЦ та деяких протестантських спільнот), носіїв української національно-культурної ідентичності. По-третє, важка гуманітарна криза, спричинена війною, стала можливістю для церков стати центрами мобілізації ресурсів на потреби постраждалих і військових.

УГКЦ з початку повномасштабного вторгнення займає послідовну позицію в підтримці української держави, її Збройних Сил і народу, що, звісно, не викликає подиву через національний характер цієї церкви та її (само)ідентифікацію з Західною цивілізацією, вибір на користь якої Україна відстоює. В умовах перших місяців війни і загрози для Києва, Патріарший собор Воскресіння Христового на Лівому березі, подібно до того, як під час Революції Гідності прихистком для протестувальників ставав Михайлівський Золотоверхий собор, став одним із найбільших гуманітарних хабів столиці (EWTN, 2025). Крім “Карітас України” у

структурі УГКЦ з'явилася ще одна благодійна організація “Мудра справа”, яку очолює безпосередньо глава УГКЦ (*Мудра Справа, 2024*).

Як було зазначено в підрозділі 3.1, пропорція УГКЦ в українському суспільстві збільшилася через окупацію Росією територій, де ця церква була дуже мало представлена. Разом із цим, можна припустити, що частина внутрішньо переміщених осіб (ВПО), особливо тих, які переселилися на Захід країни, так чи інакше стикнулися з діяльністю УГКЦ. У цьому світлі варто згадати, що “Карітас України” стали найбільшим гуманітарним фондом країни (*МХП Громаді, 2024*). Це ставить цікаві питання про майбутні якщо не масові, то окремі індивідуальні траєкторії в релігійній самоідентифікації, що може досліджуватися в загальнішому контексті міжрегіональної дифузії ідентичностей, якої Україні бракувало раніше.

Справжнім викликом для церкви стала неоднозначна риторика Папи Римського Франциска на тему війни в Україні. Інтерпретація численних непослідовних заяв Папи демонструвала, зокрема, вирівнювання жертви й агресора чи повторення російських наративів про поширення НАТО на Схід, що викликало обурення в українському соціумі (*BBC Україна, 2023*). У свою чергу, глава УГКЦ Святослав доволі твердо відповів на заяви Папи з проханням навіть їх роз'яснити, що свідчить про суб'єктність УГКЦ в межах католицького світу (*Радіо Свобода, 2023*). Сходження на престол нового Папи Лева XIV стало надією не тільки на покращення риторики, а й на дипломатичні дії Ватикану стосовно російсько-української війни. Ще однією символічною подією було іменування кардиналом владики УГКЦ Миколи Бичка, який пізніше взяв участь у конклаві. У цьому контексті можна очікувати активну адвокаційну роль УГКЦ у Ватикані, зокрема стосовно приїзду Папи в Україну та продовження зусиль, спрямованих на отримання статусу патріархії від Святого Престолу.

Переносячи на даний період глобальні емпіричні теорії, можемо відзначити таке: один із факторів секуляризації, на думку соціологів релігії, є т. зв. екзистенційна безпека (existential security) (Stolz, 2020, *ст.18*), тобто відсутність загроз базовим умовам життя людини і самому життю. Очевидно, війна, у якій бореться Україна, є виявом протилежного — екзистенційної *не*безпеки, як для держави, так і для індивіда. Відповідно, оберненою гіпотезою буде, що рівень релігійності в цій ситуації повинен зростати. Соціологічні дані частково це підтверджують, адже 25,7-22,4% респондентів впродовж перших трьох років війни заявляли про те, що стали більш релігійними людьми після початку повномасштабного вторгнення (тоді як менш — лише 3,6-5,0%) (Центр Разумкова, 2024, *ст. 19*). Цей показник був майже однаковим серед усіх вікових категорій, включно з молоддю. Проте, що цікаво, цей показник з кожним роком війни поступово падає, що може означати 1) певне при звичаєння до реалій; 2) віднайдення альтернативних механізмів для особистого справляння з невизначеністю (coping mechanisms), наприклад — психології (яка доволі активно просувається на державному рівні). Плюралізм, притаманний українському інформаційному простору, з одного боку може бути загрозою для церкви, а з іншого — можливістю розвиватися й інтегрувати світські практики, зберігаючи власну ідентичність, що УГКЦ робить доволі успішно.

Висновки

Отримані результати дослідження дозволяють виконати поставлену мету — концептуалізувати діяльність Української греко-католицької церкви (УГКЦ) під час і після Революції Гідності в суспільно-політичному вимірі.

По-перше, можна зі сміливістю підсумувати, що УГКЦ залишається яскраво вираженою національною церквою, що надає великого значення освіті та соціальному служінню. Останнє вирізняє її на фоні інших великих традиційних церков України й демонструє прагнення цієї церкви бути активним суб'єктом (чи-то “агентом”) у розбудові громадянського суспільства.

Події Революції Гідності 2013-2014 рр. засвідчили прагнення не лише УГКЦ, а й більшості церков і релігійних організацій України долучитися до суспільної до громадянської незгоди з тогочасним політичним режимом. Однак особлива роль УГКЦ полягала в її позиціонуванні як 1) церкви, що домінує в регіоні з абсолютною підтримкою Євромайдану, і таким чином була одним із суб'єктів якщо не мобілізації ресурсів, то принаймні легітимації протестів своєю присутністю; 2) церкви, що виразно ідентифікує себе з Західною цивілізацією, що важливо в контексті євроінтеграційного приводу Революції Гідності. Незважаючи на це, ані серед дослідників, ані серед духовенства не прийнято розділяти церкву на Майдані за конфесійним принципом, що підкреслює неабияку солідарність більшості релігійних організацій серед тих подій. У свою чергу, це також є одним із елементів ідеалізації, або сакралізації Майдану, що здійснюється і на богословському, і на світському рівні є складовою позитивного суспільного міфу про Революцію Гідності, який може претендувати на звання космогонічного стосовно нового порядку у відносинах трикутника держава-церква-суспільство.

Досягненнями Революції Гідності для УГКЦ зокрема, але й для всіх церков і релігійних організацій, що брали в ній участь, стали 1) нормалізація відносин з державою, яка стала більш зацікавленою в діалозі з релігійними інституціями, особливо в контексті екзистенційної загрози українській державності з боку Російської Федерації; 2) зростання якісного, якщо не кількісного, впливу на українське суспільство.

Взаємодія УГКЦ з громадянським суспільством повторює архетипічний для неї зразок, заданий зокрема митрополитом А. Шептицьким, що полягає у стимулюванні суспільної дії через молодіжні, освітні, культурні, волонтерські організації. Інституційна архітектура УГКЦ складається з таких важливих елементів як Український католицький університет (УКУ), благодійна організація “Карітас України”. Проте цікавішим дослідницькому оку є неформалізований вплив УГКЦ на цілу низку організацій, що виникли після Революції Гідності й наслідують її приклад: УАЛ, БУР, Вільний простір та інші. Вони є проявом нового підходу церкви, який може суттєво розширити її “м’який вплив”.

Упродовж 2014-2024, а особливо після повномасштабного вторгнення Росії в Україну спостерігається суттєве пожвавлення взаємодії УГКЦ, разом з іншими “церквами Майдану”, з керівництвом держави. З боку УГКЦ це демонструє її прагнення до утвердження в межах власної екуменічної концепції “Київської церкви”. Поява Православної церкви України (ПЦУ) на релігійній мапі вітається УГКЦ, хоч і вносить певні корективи в траєкторію розвитку традиційних конфесій. Тим не менше, подальші події, а саме COVID-19 та повномасштабна війна вказують на законослухняність та україноцентричність обох на відміну від УПЦ МП, що робить УГКЦ, незважаючи на кількісну меншість порівняно з останньою, однією з двох головних церков-партнерок української влади.

Окреме кейс-стаді стану УГКЦ на Сході та Півдні України унаочнює національний характер цієї церкви, чийі громади там виконують невелику за масштабом, однак помітну також соціальну функцію в умовах, з одного боку, вельми поліконфесійного, а з іншого значною мірою нерелігійного середовища. На жаль, окупація Росією великої частини цих територій зумовлює вимушене припинення діяльності на них УГКЦ, що продовжує російську імперську традицію ліквідації цієї церкви.

Очевидно, УГКЦ сприймається російським керівництвом як ворожа інституція. Російський псевдонауковий дискурс приділяє значні зусилля дослідженню ролі УГКЦ та гіперболізації деяких проявів її діяльності, так що національність цієї церкви може сприйматися як філетизм (єресь переважання національного над християнським), а чисельне зростання й розширення — як прозелітизм (навернення вірних іншого сповідання). Потрібно сказати, що тут оцінки активності ролі УГКЦ в сучасному українському суспільстві є значно ближчими до реальності, ніж хибні пропагандистські релігієзнавчі висновки.

Використані джерела

1. BBC Україна. (2023, October). Чому папа Франциск робить суперечливі заяви про війну Росії проти України - BBC News Україна. Retrieved June 6, 2025, from BBC News Україна website: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c88eqvglqjqo>
2. Didula, P. (2014, January 27). Майдан молиться. Retrieved June 5, 2025, from YouTube website: <https://www.youtube.com/watch?v=GNDw2xuzD3A>
3. Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: The Free Press (Simon & Schuster). (Original work published 1912)
4. Espresso.TV. (2021, March 27). Найважчі часи для УГКЦ були за Януковича, - Блаженніший Святослав. Retrieved June 5, 2025, from YouTube website: <https://www.youtube.com/watch?v=D4IEEoE2Lc4>
5. EWTN. (2025, February 21). The Head of Ukraine's Catholic Church Reacts to Trump's Statements on Ukraine | EWTN News In Depth. Retrieved June 6, 2025, from YouTube website: <https://www.youtube.com/watch?v=QP8VeAt2x4M>
6. Gerhard Kruip. (2007). *Church and Civil Society*. Konrad Adenauer Foundation.
7. Heft, J. (2021). *The future of Catholic higher education : the open circle*. New York, Ny: Oxford University Press.
8. Huntington, S. P. (1997). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. *Political Science Quarterly*, 112(2), 307. <https://doi.org/10.2307/2657943>
9. Ishchuk, N., & Sagan, O. (2020). The Idea of a National Church in the Ukrainian Intellectual Discourse . *Occasional Papers on Religion in*

Eastern Europe, 40(1).

https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss1/7?utm_source=digitalcommons.georgefox.edu%2Ffree%2Fvol40%2Fiss1%2F7&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages

10. Kalenychenko, T., Hovorun, C., & Brik, T. (n.d.). Church Fragmentation and the Pandemic Analysis of Four Eastern Christian Groups in Ukraine. *Routledge Religion, Society and Government in Eastern Europe and the Former Soviet States*, (17).

11. LB.ua. (2021, March 16). Глава УГКЦ Святослав вакцинувався від коронавірусу. Retrieved June 6, 2025, from LB.ua website:

https://lb.ua/news/2021/03/16/480004_glava_ugkts_svyatoslav_vaktsinuvavsy_a.html

12. Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs.

13. Shlikhta, N. (2016). Eastern Christian Churches Between State and Society: An Overview of the Religious Landscape in Ukraine (1989–2014). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 3, 123–142.

<https://ekmair.ukma.edu.ua/items/c9db018b-2ced-4a0e-aab9-daa06b680d1d>

14. Silver, L., Evans, J., Smerkovich, M., Gubbala, S., Corichi, M., & Miner, W. (2025, January 28). *How important is following a specific religion to national belonging?* Pew Research Center.

<https://www.pewresearch.org/global/2025/01/28/how-important-is-following-a-specific-religion-to-national-belonging/>

15. Stolz, J. (2020). Secularization theories in the twenty-first century: Ideas, evidence, and problems. Presidential address. *Social Compass*, 67(2), 282–308. <https://doi.org/10.1177/0037768620917320>

16. *The Inglehart-Welzel World Cultural Map - World Values Survey 7*. (2023). [Www.worldvaluessurvey.org](http://www.worldvaluessurvey.org). <http://www.worldvaluessurvey.org/>

17. Ukraïner. (2019, September 20). Дідули. Родина соціальних проєктів • Ukraïner. Retrieved June 5, 2025, from Ukraïner website: <https://www.ukraïner.net/diduly/>
18. Ukraïner. (2020, March 28). Інший Мелітополь. Отець Петро • Ukraïner. Retrieved June 6, 2025, from YouTube website: <https://www.youtube.com/watch?v=dgnei0KBJJc>
19. Vähäkangas, M. (2021, May 19). Losing my religion – not religious but spiritual in Europe. Retrieved June 6, 2025, from Religion in Praxis website: <https://religioninpraxis.com/losing-my-religion-not-religious-but-spiritual-in-europe/>
20. Weber, M. (2002). *The Protestant ethic and the “spirit” of capitalism and other writings*. Penguin Books. (Original work published 1905)
21. Інтерактивна карта Української Греко-Католицької Церкви. (2022). Retrieved June 6, 2025, from Інтерактивна карта Української Греко-Католицької Церкви website: <https://map.ugcc.ua/>
22. Інформаційний ресурс УГКЦ. (2013а, November 24). Глава УГКЦ висловив солідарність із учасниками Євромайданів та закликав не допустити до пролиття жодної краплі крові. Retrieved from Інформаційний ресурс УГКЦ website: https://archives.ugcc.ua/news/glava_ugkts_visloviv_sol%D1%96darn%D1%96st_z_uchasnikami_ievromaydan%D1%96v_ta_zaklikav_ne_dopustiti_do_prolittya_zhodnoi_krapl%D1%96_krov%D1%96_68270.html
23. Інформаційний ресурс УГКЦ. (2013b, November 27). Блаженніший Любомир: “Надіюся, що Янукович зрозуміє, що його сила не в його партії, а в тих, хто стоїть на Майдані.” Retrieved from Інформаційний ресурс УГКЦ website: https://archives.ugcc.ua/news/blazhenn%D1%96shiy_lyubomir_spod%D1%96vaietsya_shcho_yanukovich_zrozum%D1%96ie_v_chomu_sila_68324.html

24. Інформаційний ресурс УГКЦ. (2015, February 28). Глава УГКЦ зустрівся з Президентом України. Retrieved June 6, 2025, from Ugcc.ua website:

https://archives.ugcc.ua/news/glava_ugkts_zustr%D1%96vsya_z_prezidentom_ukraini_73106.html

25. Інформаційний ресурс УГКЦ. (2018, July 15). Глава УГКЦ до Президента: “Вітаємо все, що робиться для єдності православних, але з настанням автокефалії для УГКЦ нічого не зміниться.” Retrieved June 6, 2025, from Ugcc.ua website:

https://archives.ugcc.ua/news/glava_ugkts_do_prezidenta_v%D1%96taiemo_v_se_shcho_robitsya_dlya_iednost%D1%96_pравoslavniх_ale_z_nastannyam_a_vtokefal%D1%96i_dlya_ugkts_n%D1%96chogo_ne_zm%D1%96nitsya_83349.html

26. Бабинський, А. (2018). *Історія УГКЦ за 90 хвилин* (2nd ed.). Видавництво “Свічадо.”

27. Блаженніший Любомир. (2008, December 3). Звернення Блаженнішого Любомира до вірних УГКЦ у справі фінансування церковних потреб. Retrieved June 6, 2025, from Офіційні документи УГКЦ website: <https://docs.ugcc.ua/1180/>

28. Брік, Т. (2023, January 31). “180 шляхів до Бога: що каже соціологія після 30 років вимірювань релігійності в Україні”. Лекція 2. Retrieved June 6, 2025, from YouTube website:

https://www.youtube.com/watch?v=BH_uMasQgLU

29. Васильев, В. (n.d.). *ГРЕКОКАТОЛИЦИЗМ КАК ОДИН ИЗ КОМПОНЕНТОВ УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛИЗМА*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/grekokatolitsizm-kak-odin-iz-komponentov-ukrainskogo-natsionalizma>

30. Велика Українська Енциклопедія. (n.d.). *Восточники й західники*. Велика Українська Енциклопедія. <https://vue.gov.ua/>

31. Вільний Простір. (n.d.). Хто ми? | Вільний простір. Retrieved June 5, 2025, from Вільний простір website: <https://vilnyyprostir.wixsite.com/vilnyyprostir>

32. Ганущак, Ю. (2021). РОЛЬ ТРАДИЦІЙНИХ ЦЕРКОВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПРОЦЕСАХ ПЕРЕХОДУ ВІД ТОТАЛІТАРНОГО ДО ДЕМОКРАТИЧНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНИ (1989 – 2005 РР.). *Науковий вісник Ужгородського університету, серія “Історія,”* 2(45). [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(45\).2021.246689](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(45).2021.246689)

33. Гомза, І. (2018). *Суспільно-політичні рухи: посібник*. Київ: Національний університет “Києво-Могилянська академія.”

34. Калениченко, Т. (2015). *КОНТЕНТ-АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОГО НАРАТИВУ МАЙДАНУ НА ПРИКЛАДІ ПРОПОВІДЕЙ О. МИХАЙЛА ДЕМИДА*.

35. Карітас України. (n.d.). Річні звіти - Карітас України. Retrieved June 5, 2025, from Карітас України website: <https://caritas.ua/richni-zviti/>

36. Киридон, А. (2015). Євромайдан як складова Революції Гідності. Retrieved June 5, 2025, from UA Foreign Affairs: Зовнішні справи website: <https://web.archive.org/web/20151124232839/http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/jevromaidan-jak-skladova-revoljuciji-gidnosti/>

37. Колодний, А. (1999). § 4. Функціональність релігії. In *Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції*. Світ знань. https://kolodnyj2009.wordpress.com/2009/03/16/fenomen_religiji/

38. Лебідь, Н. (2005, August 18). *По той бік Збручу і Дніпра*. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/08/18/3012543/>

39. Маркович, Л. (2025). *Власні емпіричні дані для бакалаврської роботи “Церква в суспільстві: УГКЦ після Революції Гідності.”* <https://drive.google.com/drive/folders/1YMqRyXmM7ePKj47DcwQCIjMxRSgLpKXn>
40. МХП Громаді. (2024, September 17). Retrieved June 6, 2025, from Благодійний фонд МХП Громаді website: <https://mhpgromadi.org.ua/blog/blahodiinyi-fond-mkhp-hromadi-u-reitynhu-50-naibilshykh-fondiv-ukrainy-za-versiieiu-forbes/>
41. Мельник, І. (2014, September 16). *Збруч.* Збруч. <https://zbruc.eu/node/26932>
42. Мороз, В. (2013, February 18). *Специфіка української ідентичності та УГКЦ у сучасний період: спроба осмислення.* Релігійно-інформаційна служба України. https://risu.ua/specifika-ukrajinskoji-identichnosti-ta-ugkc-u-suchasniy-period-sproba-osmislennya_n61596
43. Мудра Справа. (2024). Патріарша фундація “Мудра справа.” Retrieved June 6, 2025, from Мудра Справа website: <https://mudrasprava.fund/>
44. Музей Революції Гідності. (n.d.). Календар Майдану. 1 грудня 2013. Retrieved from Національний меморіальний комплекс героїв Небесної Сотні - Музей Революції Гідності website: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1280>
45. Недавніа, О. (2021). РЕЛІГІЙНА ТА КОНФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ: ІСТОРИЧНИЙ СПАДОК, СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ. In *РЕЛІГІЙНІ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЇХ СУТНОСТІ І КОНФЕСІЙНИХ ВИЯВАХ: український контекст* (pp. 170-199). Київ.

46. Олександр (Драбинко) (Ed.). (2021). Екуменічна концепція УГКЦ — православна рефлексія . Retrieved June 6, 2025, from Православна церква України website:

<https://patriarchia.org.ua/news/ekumenichna-konczepczyia-ugkcz-pravoslavna-refleksiya>

47. Перун, М. (2012, August 28). Митрополит Андрей Шептицький та Пласт - Історія Пласту. Retrieved June 5, 2025, from Історія Пласту website: <https://100krokv.info/2012/08/mytropolyt-andrej-sheptytskyj-ta-plast/>

48. Пивоварова, Н., Титаренко, В., & Филипович, Л. (2022). Релігійні меншини в Україні: актуальні проблеми. *Український соціум*, 1(80), 43–62.

49. Радіо Свобода. (2005, August 17). *Перенесення осідку глави УГКЦ до Києва: прозелітизм чи вимога часу?* Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/933666.html>

50. Радіо Свобода. (2010, March 28). УГКЦ закликає Януковича забезпечити рівність усіх церков перед законом. Retrieved June 5, 2025, from Радіо Свобода website: <https://www.radiosvoboda.org/a/1995925.html>

51. Радіо Свобода. (2021, December 19). “Тут немає ніякого релігійного підтексту”: Епіфаній закликав вакцинуватися проти коронавірусу. Retrieved June 6, 2025, from Радіо Свобода website:

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-pcu-vaktsynatsia/31616373.html>

52. Радіо Свобода. (2023, August 28). УГКЦ: слова папи Франциска про “спадок великої імперії” Росії “суперечать його науці про мир.” Retrieved June 6, 2025, from Радіо Свобода website:

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-uhkc-papa-francysk-rosijska-imperija-zajava/32568521.html>

53. Релігійно-інформаційна служба України. (2011, September 13). Православна церква і політика в Україні в 2010–2011 рр. Retrieved June 5, 2025, from Релігійно-інформаційна служба України website:

https://risu.ua/pravoslavna-cerkva-i-politina-v-ukrajini-v-2010-2011-rr_n50620

54. Релігійно-інформаційна служба України. (2012, April 20). Релігійна політика Януковича зазнала корекції, - експерти. Retrieved June 5, 2025, from Релігійно-інформаційна служба України website:

https://risu.ua/religiyna-politika-yanukovicha-zaznala-korekciji-eksperti_n56150

55. Релігійно-інформаційна служба України. (2013, December 20). Промова священика УГКЦ Михайла Арсенича виголошена ще в 2010 році, а не на Майдані Незалежності. Retrieved June 5, 2025, from

Релігійно-інформаційна служба України website: https://risu.ua/promova-svyashchenika-ugkc-mihayla-arsenicha-vigoloshena-shche-v-2010-roci-a-ne-na-maydani-nezalezhnosti_n66395

56. Релігійно-інформаційна служба України. (2014, January 8). УГКЦ є невід’ємною частиною громадянського суспільства, - Патріарх Святослав. Retrieved June 5, 2025, from Релігійно-інформаційна служба

України website: https://risu.ua/ugkc-ye-nevid-yemnoyu-chastinoyu-gromadyanskogo-suspilstva-patriarh-svyatoslav_n66577

57. Релігійно-інформаційна служба України. (2017, November 26). Пласт і УГКЦ підписали Меморандум про співпрацю. Retrieved June 5, 2025, from Релігійно-інформаційна служба України website:

https://risu.ua/plast-i-ugkc-pidpisali-memorandum-pro-spivpracyu_n87834

58. Релігійно-інформаційна служба України. (n.d.). Релігійні організації в Україні . Retrieved June 6, 2025, from Archive.org website:

https://web.archive.org/web/20181229201852/https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2018/70440/

59. Рудейко, В. (n.d.). *Літургійний вимір Майдану*.

60. Турій, О. (2012, February 24). *Греко-католицька церква та українська національна ідентичність в Галичині*. Український тиждень. <https://tyzhden.ua/hreko-katolytska-tserkva-ta-ukrainska-natsionalna-identychnist-v-halychyni/>

61. УАЛ. (n.d.). Українська академія лідерства. Retrieved June 5, 2025, from Ual.ua website: <https://ual.ua/ua/impact>

62. УКУ. (n.d.). Про УКУ. Retrieved June 5, 2025, from УКУ website: <https://ucu.edu.ua/about/>

63. Українська греко-католицька церква. (2023, November 13). *Перенесення осідку Глави УГКЦ до Києва в 2005 році*. Українська греко-католицька церква. <https://ugcc.ua/data/perenesennya-osidku-glavy-ugkts-dokyeva-u-2005-rotsi-3828/>

64. Українська греко-католицька церква. (2024). *Від Революції Гідності до війни: життєві цінності та настанови капелана Майдану отця Михайла Димида*. Retrieved June 5, 2025, from Українська Греко-Католицька Церква website: <https://ugcc.ua/data/vid-revolyutsiy-gidnosti-doviny-zhyttevi-tsinnosti-ta-nastanovy-kapelana-maydanu-ottsya-myhayla-dymyda-5843/>

65. Українська греко-католицька церква. (n.d.). *Повернення до Києва (2005)*. Українська греко-католицька церква. <https://ugcc.ua/church/history/return-to-kyiv/>

66. Українська правда. (2011, December 7). *УГКЦ: від митрополій до патріархату*. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/columns/2011/12/7/6814454/>

67. Український Тиждень. (2014, January 13). Мінкульт погрожує УГКЦ судами за участь священників у протестах на Майдані. Retrieved June 5, 2025, from Український тиждень website: <https://tyzhden.ua/minkult-pohrozhuie-uhkts-sudamy-za-uchast-sviashchenykyv-u-protestakh-na-majdani/>

68. Филипович, Л., & Горкуша, О. (2016). ГОЛОС ЦЕРКВИ: аксіологічні виміри релігійної риторики на Майдані 2013–2014 років. *Філософська думка*, (4).

69. Филипович, Л., & Горкуша, О. (Eds.). (2014). *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*. Київ.

70. Фонд Демократичні Ініціативи. (2013, February 11). 20 років моніторингу: зміни у суспільній свідомості населення України. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/20-rokiv-monitoringu1-zmini-u-suspilnyi-svidomosti-naselennya-ukraini>

71. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. (2015). *Більшість населення України відносить себе переважно до Православної церкви Київського патріархату*. Dif.org.ua. <https://dif.org.ua/article/bilshist-naselennya-ukraini-vidnosit-sebe-perevazhno-do-pravoslavnoi-tserkvi-kiivskogo-patriarkhatu>

72. Хотинська, В. (n.d.). *Роль УГКЦ в консолідації нації в умовах російсько-української війни 2014-2024 рр.: капеланство та волонтерський рух*.

73. Центр Разумкова. (2016). Релігія і Церква в українському суспільстві: конфесійний розподіл.

74. Центр Разумкова. (2024). *УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА І ЦЕРКВА ПІД ЧАС ВІЙНИ. ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ-2024*. Razumkov centre. <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf>

75. Шліхта, Н. (2018, March 8). УГКЦ: як вижити в (пост)радянській державі. Збруч. <https://zbruc.eu/node/77416>

Анотація

Дипломної роботи

Тема: ***“Церква в суспільстві: Українська греко-католицька церква після Революції Гідності”***

Студент: Маркович Лук'ян Костянтинович

Рік навчання, факультет: ФСНСТ, Політологія БП-4

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Гарань О.В.

Рецензент: _____

Захищена: “ _____ ” _____ 20 ____ р.

Короткий зміст роботи:

У фокусі роботи — діяльність Української греко-католицької церкви (УГКЦ) в період 2014-2024 рр., що розглядається крізь призму теорій із соціальних наук (соціології релігії, політології). Історичний аналіз УГКЦ дає розуміння її як національної церкви, що задає вектор дослідженню та передбачає характер діяльності УГКЦ у досліджуваний період. Внаслідок аналізу участі церков доведено, що Революція Гідності 2013-2014 рр. стала для більшості з них, і особливо УГКЦ, поворотною точкою стосовно подальшої релігійної ситуації в незалежній Україні. Висвітлюється провідна роль УГКЦ в цих та подальших подіях як соціального актора, що зацікавлений у демократичному, європоцентричному розвитку України. УГКЦ для поширення свого впливу надає великого значення соціальному служінню, освіті та вихованню молоді. Останні два пріоритети відображені, зокрема, наявністю в структурі церкви католицького університету (УКУ), партнерством із скаутською організацією “Пласт”, а, що більш оригінально в дослідницькому контексті, УГКЦ має вплив на формування низки новітніх альтернативних організацій, що так чи інакше наслідують традицію Майдану. У дослідженні кількісних та якісних

позицій УГКЦ в Україні 2014-2024 р. як певною мірою наслідку Революції Гідності було виявлено, що ця церква демонструє поступове кількісне зростання і є чи не єдиною релігійною організацією в Україні, яка може похвалитися позитивною динамікою. За результатами інтерв'ю з священниками УГКЦ на Сході та Півдні України було з'ясовано, що роль громад УГКЦ там дещо відрізняється від традиційної для цієї церкви Галичини. У цій ролі надається великого значення національному фактору, тоді як соціальний виражається у сильній згуртованості громад. На рівні всієї країни можна сказати, що УГКЦ рухається від просто національної церкви до церкви національного масштабу. Повномасштабна російсько-українська війна актуалізує цивілізаційний та національний чинники, що при вдалій адаптації до викликів сучасності може надати змогу УГКЦ розвиватися й надалі. Дане кейс-стаді поки не дозволяє зробити висновків про однозначну застосовність до випадку УГКЦ та України загалом теорії (де)секуляризації чи інших теорій соціології релігії.